

T.C. BAŞBAKANLIK
ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ

DOĞU AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK ARAŞTIRMA VE UYGULAMA MERKEZİ

Katılım Belgesi / Participation Certificate

Sayın / Dear **Yrd. Doç. Dr. İsmail KÖSE**

Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı ve Doğu Akdeniz Üniversitesi Atatürk Araştırma ve Uygulama Merkezi iş birliği ile 11 - 13 Aralık 2014 tarihleri arasında düzenlenen "Uluslararası Boyutlarıyla Kıbrıs Meselesi ve Geleceği Uluslararası Sempozyumu"na katılımınızdan dolayı teşekkür ederiz.

Thank you for participating in "the International Symposium on the Cyprus Issue and its Future with International Aspects", which is organized with the collaboration of Ataturk Culture, Language and History - Ataturk Research Center and Ataturk Research Center of Eastern Mediterranean University.

Prof. Dr. Mehmet ALİ BEYHAN
Atatürk Araştırma Merkezi Başkanı

ULUSLARARASI BOYUTLARIYLA
KIBRIS
MESELESİ VE GELECEĞİ
ULUSLARARASI SEMPOZYUMU

KKTC
GKRY

INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON THE
CYPRUS ISSUE AND ITS FUTURE
WITH THE INTERNATIONAL ASPECTS

09.00-10.00 **Kayıt**

10.00-10.05 **Açılış: Saygı Duruşu ve İstiklal Marşı**

10.05-11.00 **Açılış Konuşmaları**

- **Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Hasan CİCİOĞLU** / *Doğu Akdeniz Üniversitesi Atatürk Araştırma ve Uygulama Merkezi Başkanı*
- **Prof. Dr. Mehmet Ali BEYHAN** / *Atatürk Araştırma Merkezi Başkanı*
- **Prof. Dr. Derya ÖRS** / *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanı*
- **Prof. Dr. Numan KURTULMUŞ** / *Başbakan Yardımcısı (Teşrifleri halinde)*
- **Dr. Derviş EROĞLU** / *KKTC Cumhurbaşkanı (Teşrifleri halinde)*

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu
Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı ve
Doğu Akdeniz Üniversitesi Atatürk Araştırma ve Uygulama Merkezi
iş birliği ile düzenlenen
"Uluslararası Boyutlarıyla Kıbrıs Meselesi ve Geleceği Uluslararası Sempozyumu"nu onurlandırmanızı dileriz.

Prof. Dr. Mehmet ALİ BEYHAN
Atatürk Araştırma Merkezi Başkanı

Doç. Dr. Hasan CİCİOĞLU
Doğu Akdeniz Üniversitesi Atatürk Araştırma ve Uygulama Merkezi Başkanı

Davetlisiniz

T.C. BAŞBAKANLIK
ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ

DOĞU AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK ARAŞTIRMA VE UYGULAMA MERKEZİ

ULUSLARARASI BOYUTLARIYLA KIBRIS MESELESİ VE GELECEĞİ ULUSLARARASI SEMPOZYUMU

INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON THE CYPRUS ISSUE AND ITS FUTURE WITH INTERNATIONAL ASPECTS

11-13 ARALIK / *DECEMBER* 2014

AÇILIŞ / *OPENING*

11 ARALIK / *DECEMBER* 2014 • 10.00 / *10.00 a.m.*

DOĞU AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
MUSTAFA AFŞİN ERSOY SALONU

EASTERN MEDITERRANEAN UNIVERSITY
MUSTAFA AFŞİN ERSOY HALL

12 ARALIK / *DECEMBER* 2014
MUSTAFA AFŞİN ERSOY SALONU /
MUSTAFA AFŞİN ERSOY HALL

V. OTURUM / *SESSION V*

Oturum Başkanı / *Chairperson*: Prof. Dr. Hayati AKTAŞ

14.00-14.20	Ahmet Zeki BULUNÇ, Dr. Büyükelçi / *Ambassador*	Kıbrıs Uyuşmazlığının Tarihsel Boyutu Kapsamında Siyasi ve Hukuki Temelleri ve Uyuşmazlığın Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerine Yansıması / *The Political and Legal Bases of the Cyprus Conflict in the Context of its Historical Dimension and the Reflection of the Conflict on the Turkey-EU Relations*
14.20-14.40	Rafet AKGÜNAY, Dr. Büyükelçi / *Ambassador*	Annan Planı'ndan Günümüze Uzanan Müzakere Sürecinin Değerlendirilmesi / *An Evaluation of the Negotiation Process which has Lasted until Today since the Annan Plan for Cyprus*
14.40-15.00	İsmail KÖSE, Yrd. Doç. Dr. / *Assoc. Prof. Dr.*	Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin AB Üyelik Süreci ve Kıbrıs Sorununda Çözümsüzlük Modeli / *The EU Accession Process of the Republic of Cyprus and the Model of Deadlock in the Cyprus Conflict*
15.00-15.20	Esengül AYAZ AVAN, Öğr. Gör. Dr. / *Lecturer*	Turkey's Cyprus Policy and its Impact on the European Security and Defence Policy (ESDP) / *Türkiye'nin Kıbrıs Politikası ve Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikasına Etkisi*
15.20-15.40	Vahit GÜNTAY, Araş. Gör. / *Research Asst.*	Uluslararası İlişkiler Bağlamında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Ada Güvenliği Açısından Siber Güvenlik ve Kritik Altyapılar Üzerine Bir Değerlendirme / *The Turkish Republic of Northern Cyprus within the context of International Relations and Cyber Security in terms of Island Safety and an Evaluation on Critical Infrastructures*
15.40-16.00	**Tartışma** / *Discussion*	

16.00-16.20 : Çay-Kahve Arası / *Tea-Coffee Break*

GÜNEY KIBRIS RUM YÖNETİMİ'NİN AB ÜYELİK SÜRECİ VE KIBRIS SORUNUNDA ÇÖZÜMSÜZLÜK MODELİ*

GREEK CYPRIOT ADMINISTRATION OF SOUTHERN CYPRUS AND DEADLOCK MODEL IN CYPRUS QUESTION

İsmail KÖSE**

Özet

Kıbrıs sorunu 1990 yılına kadar Türkiye, KKTC, Yunanistan, GKRY arasında devam eden, dönem dönem süper güç rekabetine konu olan bölgesel bir sorundu. 1990 yılında Rum tarafı AB'ye üyelik için başvuruda bulundu. Böylece sorun, dış aktörlerin ektin olarak katıldığı, uluslararası bir problem haline geldi.

Kıbrıs'ta uzun süre çözümsüzlük çözüm kabul edilmiştir ve bu yaklaşım uzun süre çözümün önündeki en büyük engellerden bir tanesi olagelmiştir. İki Toplum liderlerinin görüşmelerinden ve çözüme yönelik çabalarından bir sonuç elde edilememesinde çözümsüzlük modelinin yadsınamaz etkisi vardır. 2000'li yılların başından itibaren AB'nin GKRY'i tam üyeliğe kabul etmek yönünde göstermiş olduğu kararlılık Rum liderlerin çözüme yönelik girişimleri sabote etmesine neden olmuştur. GKRY ve Yunanistan'da Kıbrıs tarihi ile ilgili yazılan tüm kitap ve metinlerde, tüm olaylardan Türkler ve yabancılar sorumlu gösterilmekte, Yunan-Rum tarafı haksızlığa uğramış izlenimi verilmektedir. Böylece çözüm karşıtı bir kamuoyu algısı sürekli diri tutulmaktadır.

İki Toplumlu son çözüm şansı olan Annan Planı'nın 2004 yılı Nisan ayında GKRY Toplumu tarafından reddedilmesi Rum Halkının çözümsüzlük modelini yeni bir dış politika yaklaşımı olarak belirlemesi şeklinde yorumlanabilir.

Anahtar Kelimeler: KKTC, GKRY, BM, AB, Türkiye, İngiltere, Yunanistan

Abstract

Cyprus question was a regional problem between Turkey, TRNC, Greece and GCASC which sometimes super powers intervening. In 1990 GCASC alone applied to EU for full membership. Thus, the question became an international problem which foreign actors intervening actively.

In Cyprus question deadlock has been accepted as a kind of solution for long period and this approach is one of the sources of insolubleness. Deadlock model has an undeniable effect on unfruitful solution efforts of both Societies. After the beginning of 2000's EU's decisiveness to accept GCASC as a full member encouraged GCASC leaders to sabotage any kind of attempt addressing a solution. In GCASC and Greece all books and texts written on Cyprus Question condemn Turks and foreigners for all kind of problems. Therefore, they keep public opinion which opposing solution alive.

The so called last chance for solution was Annan Plan and its rejection by GCASC people show that Southern Society has accepted deadlock as a new model of solution.

Key Words: TRNC, GCASC, UN, EU, Turkey, England, Greece

---

* Bu Bildiri, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, *Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*'nde yayınlanan "Kıbrıs; Ulusal Dava, Uluslararası Çıkmaz 1975-2004" adlı makaleden yararlanılarak hazırlanmıştır. Bilgi için bkz. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, *Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, C. 16, S. 1, Konya, 2013. s. 37-112.

** Yrd. Doç. Dr.; Erciyes Üniversitesi İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi; ismailkosetr@hotmail.com; ismailkosetr@erciyes.edu.tr.

Giriş

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda Kıbrıs terkedilmek zorunda kalınan vatan toprakları arasındaydı. Çünkü I. Dünya Savaşından sonra başlatılan Kurtuluş Savaşı'nın harekât alanını belirleyen Misak-ı Milli sınırları içerisinde Kıbrıs yer almamıştı. Kurtuluş Savaşı'nın verildiği ve Genç Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulduğu bu dönemde, Cumhuriyetin kurucularının geniş vatan coğrafyasının elden çıkan parçalarını yeniden bir araya toplamak gibi bir siyaset takip etmeye ne imkânları ne de güçleri vardı. Osmanlı İmparatorluğu'nun yerini alan Genç Türkiye Cumhuriyeti yaklaşık 15 milyon nüfusa sahip küçük bir devletti.[1] Yeni devletin ilk amacı elinde kalan vatan coğrafyasını yeniden organize etmek, her alanda geri kalmışlıktan kurulmak ve güçlü hale gelmekti. Bu nedenle, Lozan Barış Konferansı'nda Kıbrıs'taki İngiliz işgali kabul edilmiş, Lozan sonrasında Cumhuriyetin Kurucuları toplum hayatında köklü değişiklikler yapan devrim ve kalkınma hamlelerini hayata geçirmeye çalışmışlardır.

Dönemin şartları göz önüne alındığında; yeniden yapılanma, kalkınma ve batılılaşma projelerinin hayata geçirilebilmesi için yurt içinde olduğu kadar uluslararası alanda da barış ortamına ihtiyaç duyulduğu görülür.[2] Amaçlanan hızlı kalkınmanın başarıya ulaşması, yeni devletin yaşayabilmesi ve elde edilen kazanımların devam ettirilebilmesi için uluslararası alanda tüm devletlerle iyi ilişkiler içinde olmak dönemin şartları tarafından dayatılmıştı. Bu dönemde Kıbrıs İngilizlerin yönetimi altındaydı fakat Rum Enosis taraftarları da illegal örgütlenme çalışmalarını başlatmışlardı.

1974 Barış Harekâtı sonrasında Türkiye'nin Kıbrıs politikasını ve Kıbrıs Türk Toplumu'nun yaşamını derinden etkileyen en önemli birinci hadise ise 1983 yılında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin ilan edilmesidir.[3] İkinci önemli hadise Helsinki Zirvesi sonrasında 2003 yılına kadar yaşanan gelişmelerdir. Diğer ifadeyle, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin tüm Ada'yı temsilen Avrupa Birliği üyeliğine giden önlenemez süreç ve sonrasında daha da zorlaşacak olan diplomasi girişimleri ile Türk Toplumu'nun dünyadan tamamen izole edilmesi tehlikesidir.

1974 yılından sonra yapılan sayısız görüşme ve iki toplumu uzlaştırma çabalarından sonuç alınamamıştı. Böylece 2003 yılında gelinen noktada çözüm ya da çözümsüzlüğün kum saati her iki durumda da Rum tarafının lehine işlemekteydi. Bu çalışmada 1999 yılında Helsinki'de Türkiye'ye tam üyelik için adaylık statüsü tanındıktan sonraki gelişmeler ayrıntılı olarak incelenmiştir. Çünkü 2001 yılı ile 2003 yılı arasındaki dönemde zaman Kıbrıs'ta Türk tarafının aleyhine önceki dönemlerden daha hızlı akmaya başlamıştır.

Çalışmada; Kıbrıs sorunu iki ana başlık altında ele alınacaktır. İlk kısımda Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'ye tam üyelik için adaylık statüsü verilmesi ve 2001 yılına kadar geçen süreçteki gelişmeler, Rumların tam üyelik yolunda ilerlemesi ve bu esnadaki çözüm arayışları, ikinci kısımda ise, Kıbrıs sorununda 2001 yılı sonrasında, 2002 ve 2003 yıllarındaki gelişmeler, Annan Planı, 2003'ten sonra gelinen son durum, dolaysız görüşmeler ve uluslararası aktörlerin soruna müdahil olması ile Rumların AB'ye tam üyelik süreci irdelenecektir.

---

[1] Mehmet Gönlübol, Cem Sar, **Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1939,** 9. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996. s. 59; Salahi Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika,** II. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2003. s. 326-327.

[2] Gönlübol, Sar, a.g.e. s. 60.

[3] Tozun Bahçeli, *"Searching for a Cypruss Settlement: Considering Options for Creating a Federation, a Confederation, or Two Independent States"*, **Publius,** S. 30, No: 1, The State of American Federalism, 1999-2000 (Kış, 2000). s. 207.

1999 Yılı Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'ye Tam Üyelik İçin Adaylık Statüsü Verilmesi

İngiltere, Türkiye ile Yunanistan arasında sırasıyla 11 Şubat 1959 tarihinde imzalanan Zürih ve 19 Şubat 1959 tarihinde imzalanan Londra Antlaşmalarıyla kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti, ilk Cumhurbaşkanı Makarios'un Enosis'e yönelik politikaları nedeniyle yaşama şansı bulamamıştır. Makarios'un örtülü desteği ile EOKA liderliğinde Kıbrıs Türk Toplumu'na yönelik tedhiş hareketleri sonrasında 1976 yılında I. ve II. Barış Harekâtları gerçekleştirilmiştir.

I. ve II. Barış Harekâtlarından sonra Kıbrıs'ta birlikte yaşamın tekrar tesis edilebilmesi için Cumhurbaşkanı Denktaş ile Rum liderler arasında devam eden "Toplumlararası Görüşmelerden" sonuç elde edilemedi. Bu esnada BM, Yunanlıların uğraşları neticesinde Rum tarafını Ada'nın tek temsilcisi olarak kabul etmiştir. 1983 yılına gelindiğinde, görüşmelerden sonuç çıkmaması ve BM'nin olumsuz yaklaşımı üzerine 15 Kasımda Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) kurularak bağımsızlığını ilan etti.[4] Cumhuriyet'in ilanından sonra geçen 31 yıllık süre içerisinde KKTC *de facto* olarak var olmasına rağmen *de jure* olarak tanınmadan varlığını devam ettirmek zorunda kaldı.

Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) ise Yunanistan desteğinde AB üyesi olmak için yoğun bir faaliyet içerisine girmişti. 4 Temmuz 1990 tarihinde Güney Kıbrıs Rum Yönetimi Topluluğa tam üyelik başvurusunda bulundu.[5] Yunanistan'ın uğraşları sonucu AB Komisyonu, tam üyelik başvurusundan üç yıl sonra Rum Kesimine cevap verdi. 1994'teki Korfu Zirvesi öncesinde tam üyeliğe hazırlık sürecinde Rumlarla siyasi ve ekonomik ilişkileri güçlendirme kararı alındı. Korfu Zirvesi'nde ise Malta ve GKRY'nin bir sonraki genişlemede Birliğe katılması kararlaştırıldı. 31 Mart 1998'de Rumlarla tam üyelik müzakereleri başlatılacaktı.

Bu esnada göstermelik de olsa çözüme yönelik çabalar devam ediyordu. Kıbrıslı Rum ve Türk liderlerini dolaysız görüşmelere girmeye davet eden 1250 sayılı ve 29 Haziran 1999 tarihli BM Güvenlik Konseyi Kararı çerçevesinde, birinci tur "dolaylı görüşmeler" 3 Aralık 1999 tarihinde New York'ta başladı. İlk tur görüşmeler, Kıbrıs sorunu üzerine gelecekte özlü dolaysız müzakereler için zemin hazırlamak amacıyla düzenlenmişti. Bu esnada Türkiye'de 28 Şubat 1998 tarihinde TSK'nın örtülü müdahalesi ile sekteye uğrayan demokratik süreç neticesinde 1975-1980 dönemini andıran Hükümet krizleri yaşanmaktaydı. Oysa Kıbrıs meselesi Türk dış politikasının en sorunlu ve öncelikli alanlarından bir tanesi idi.

Kıbrıs meselesi, 1999 yılında yapılan genel seçimler sonrasında Bülent Ecevit Başbakanlığı'nda, Demokratik Sol Parti (DSP), Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ve Anavatan Partisi'nin (ANAP) Haziran ayında kurmuş olduğu Koalisyon Hükümeti Programında;

> KKTC'nin kazanılmış haklarının korunmasına ve geliştirilmesine yönelik politikalarımız kararlılıkla sürdürülecektir. Kıbrıs'ta bugün iki ayrı devlet bulunmaktadır. KKTC'nin konfederasyon önerisi, Ada'da ortak bir çözüm için en gerçekçi yolu oluşturmakta ve hükümetimizce desteklenmektedir…[6]

şeklinde yer almıştı.

Yeni Hükümetin kurulduğu yıl olan 1999 yılında, Türkiye-AB ilişkileri dönüm noktasına gelmiş, Aralık ayında yapılacak olan Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'ye tam üyelik yolunda adaylık statüsünün tanınması beklentisi içine girilmişti. AB, 10-11 Aralık 1999

---

[4] David Souter, *"An Island Apart: A Review of the Cyprus Problem*", **Third World Quarterly,** S. 6, No: 3 (Temmuz 1984). s. 666.

[5] İlhan Tekeli, Selim İlkin, **Türkiye ve Avrupa Birliği III**, 1. Baskı, Ümit yayıncılık, Ankara, 2000. s. 216; Bahçeli, a.g.m., s. 209.

[6] **T.C. Resmi Gazete,** 10 Haziran 2003, Sayı-23721. Yasama Bölümü s. 17.

tarihlerinde yapılan Helsinki Zirvesi'nde yoğun çabalar, ABD'nin baskısı ve Yunanistan'ın istediği tavizleri, özellikle GKRY'nin tüm Ada'yı temsilen üyeliğinin önünün tamamen açılması garantisini elde etmesinden sonra, Türkiye'yi aday ülkeler arasına aldı. Böylece AB, Türkiye'yi tam üyeliğe götürecek adaylık statüsünü resmen başlatmış oldu.[7]

1999 yılında Türkiye tam üyelik için aday ülke statüsünü elde ederken, Yunanistan acısından kısa vadede elde edilen en önemli kazanım, GKRY ile devam etmekte olan üyelik müzakerelerinin bloke edilmeyeceği garantisinin alınmış olmasıydı. Ada'da siyasi çözüme ulaşılamasa da, GKRY AB üyesi olabilecekti. Ankara vetonun kalkmasını memnuniyetle karşılarken, Kıbrıs oldubittisine tepki göstermiş fakat karar değiştirilememiştir. Tam üyelik için adaylık statüsü alınmıştı, fakat özellikle Kıbrıs konusunda verilen taviz, Türkiye'nin Zirve'de elde edeceği kazanımların eksi çarpanı olmuştu.[8] GKRY'nin üyeliği önündeki olası veto engelini garantiye alan Yunanistan Zirve'nin asıl kazançlı tarafıydı.

İlk başlarda GKRY'nin üyelik sürecinin uzayacağı, ara dönemde Ada'da çözüme ulaşılacağı düşünülerek Yunanistan'ın aldığı bu taviz fazla önemsenmedi. Oysa Kıbrıs ile ilgili gelişmeler AB'den alınan garanti çerçevesinde yürüyecek, üyelik garantisi alan GKRY uzlaşma masasına her zamankinden daha uzlaşmaz ve kabul edilemez isteklerle oturmaya başlayacaktı. Adaylık statüsü tanındıktan sonra Başbakan Bülent Ecevit ve Dışişleri Bakanı İsmail Cem Helsinki'ye giderek AB'nin aile fotoğrafında yer aldılar. Rauf Denktaş, AB'nin Kıbrıs kararına "AB'nin Kıbrıs kararı çözüm arayışlarını engelleyecek ve Rum tarafını çözümsüzlük yolunda teşvik edecektir"[9] şeklinde tepki göstermişti. Gelecekteki gelişmeler Denktaş'ı haklı çıkartmıştır. Her şeye rağmen 1999 yılı Türkiye açısından AB ile ilişkilerde dönüm yılı olmuştur. Kıbrıs, bu yıldan sonra AB ile olan ilişkilerde daha fazla soruna sebebiyet vermeye başlamıştır. Denilebilir ki, GKRY'nin Helsinki zirvesinden sonra tam üyelik yolunda emin adımlarla yürümesi, Kıbrıs'ta çözümsüzlüğün çözüm olduğu modelin de sonunu getirmiştir. Bu nedenle 1999 yılından sonraki gelişmeler hem Kıbrıs Türk Toplumu hem de Türk Dış Politikası için zorlu bir süreci de beraberinde getirmiştir.

2000 Yılındaki Gelişmeler

2000 yılının Türkiye-AB ilişkilerindeki en önemli gelişmesi, daha önceki AB Konseyi sonuçları temelinde bir Katılım Ortaklığı Belgesi (KOB) (Accession Partnership-AP) hazırlanması kararı çerçevesinde Türkiye-AB KOB'un hazırlanması oldu.

Kıbrıs, KOB'un kısa vadeli öncelikleri arasında ilk maddede olarak*; "... Helsinki sonuçlar bildirgesinin 9 (a) maddesinde atıf yapıldığı gibi, BM Genel Sekreteri'nin Kıbrıs sorununa kapsamlı bir çözüm bulunması sürecini başarılı bir sonuca bağlamaya yönelik çabalarını güçlü bir biçimde desteklemek"* şeklinde yer almıştı.[10] Kıbrıs'ın KOB'da yer alması Türk tarafında tepkiyle karşılandı.

Bu esnada Kıbrıs'ta çözüme yönelik girişimler devam ediyordu. 2000 yılı Şubat ve Temmuz aylarında Cenevre'de ikinci ve üçüncü tur dolaylı müzakereler yapıldı. Haziran ayında, Kıbrıs'taki BM Barış Gücü'nün (UNFICYP) yetkisinin uzatılmasında gerilim doğdu. KKTC, UNFICYP'nin Kuzeydeki varlığı üzerine kısıtlayıcı şartlar koydu. Eylül ayında New York'ta dördüncü tur görüşmeler yapıldı ve BM Genel Sekreteri'nin Kıbrıs Özel Danışmanı Alvaro De Soto, "New York'taki görüşmelerin diğerlerinin aksine ileriye doğru niteliksel bir adım olduğunu" ilan etti. Görüşmelerde, dört temel konu; toprak, mülkiyet, güvenlik ve

[7] Ertuğrul Kumcuoğlu, **Yeni Türkiye Avrupa Birliği Özel Sayısı I,** Sayı: 35, (Eylül-Ekim 2000). s. 70.
[8] İlnur Çevik, **Turkish Daily News,** 11 December 1999.
[9] **Turkish Daily News,** 12 December 1999.
[10] **2000 Yılı Genişleme Stratejisi, Türkiye İçin Katılım Ortaklığı 2000,** AB Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği Yayını, Ankara, 2000, s. 15.

anayasa ele alınmıştı. 2000 yılının son dolaylı görüşmesi Kasım ayında Cenevre'de gerçekleştirildi. Görüşmelerden sonra De Soto, "*Türkiye, bir garantör devlet olarak Kıbrıs sorununa BM himayesi altında kapsamlı çözüm bulunması için gayret göstermeye devam etmelidir"*[11] şeklinde bir beyanda bulunarak, aslında BM'nin çözüm için Türkiye'den taviz beklediğini üstü kapalı bir şekilde ilan etti.

Aynı günlerde Loizidou davasında, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) vermiş olduğu karar gereğince, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, Temmuz 2000'de dava ile ilgili ikinci bir Ara Karar kabul etti. Ara Karar'da; *"Türkiye'nin Mahkeme'nin kararını yerine getirmeyi reddetmesi uluslararası yükümlülüklerine aygırıdır. Türkiye, daha fazla gecikmeksizin AİHM'nin 28 Temmuz 1998 tarihli kararına tam olarak uymalıdır"*[12] denilerek GKRY vatandaşı Louzido'nun tazminatının ödenmesi istendi. Louzido'ya ek olarak GKRY'de yaşayan Rumlardan yaklaşık 200 tanesi AİHM'de Loizdou davası benzeri davalar açmıştı. Diğerleri de bu davanın sonucunun emsal teşkil etmesini ve benzeri davaları açmak için sırada beklemekteydi. Tüm bu gelişmeler içinde GKRY AB'ye tam üyelik yolunda emin adımlarla yürüyordu. 2000 yılı İlerleme Raporu'nda *"GKRY'nin üyelik yolunda Kopenhag Kriterlerini başarıyla yerine getirdiği ve üyeliğe engel en önemli siyasal sorunun Ada'nın bölünmüşlüğünün olduğu"* belirtildi.[13] Böylece Kıbrıs Rum Yönetimi'nin AB tam üyeliğine bir adım daha yaklaşmış olduğu resmen ilan edilmişti.

Dolaysız Görüşmelerin Başlaması

2001 yılı, GKRY'in en yakın zamanda AB'ye tam üye olmasının artık engellenemez bir süreç olduğunun Ankara tarafından da anlaşıldığı bir yıldır. Yıl sonunda Dışişleri Bakanı İsmail Cem, TBMM Plan Bütçe Komisyonunda Dışişleri Bakanlığı'nın bütçesinin sunumunda "Rum Kesimi'ne AB üyeliği verilirse, Türkiye çok kesin bir karar almak zorundadır. Bunun bedeli AB'ye üyelik hedefinden vazgeçmemiz olabilir"[14] diyerek gelinen durumu özetlemişti. Mesaj biraz da Brüksel'e verilmişti.

İsmail Cem'in söz konusu beyanından sonra Başbakan Ecevit de, Rum Kesiminin üyeliği durumunda Türkiye'nin KKTC ile bedeli ne olursa olsun entegrasyona gideceğini, oldubittiye izin verilmeyeceğini ilan etti. Bu esnada TÜSİAD Başkanı Tuncay Özilhan, AB üyeliği yolunda Hükümete altı maddeden oluşan bir mektup sundu. Mektupta Kıbrıs'ın *"Türkiye'nin AB üyeliği önünde engel oluşturmayacak şekilde ele alınması ve bu alanda izlenecek politikaların AB ile derin krizler yaratmayacak şekilde belirlenmesi…"*[15] İsteniyordu.

Türkiye'de bu gelişmeler yaşanırken Kıbrıs'ta süreç devam ediyordu. AB temsilcileri Kasım ayının sonuna doğru temaslarda bulunmak üzere Kıbrıs'a gelmiş fakat Türk tarafına geçmemişlerdi. Sırf bu durum bile AB'nin Kıbrıs'taki durumu değerlendirme ve olayı ele alma şeklini ortaya koymaya yetiyordu. Arkasında, bu şekilde kayıtsız şartsız destek bulan GKRY'nin kendi egemenliğinin altını oyacak ya da Kıbrıs idaresine Türk Toplumunu da ortak edecek bir çözümü kabul etmesini beklemek hiçbir olasılık içinde yer almıyordu. Hem Ankara hem de Lefkoşa durumun farkındaydı fakat Toplumlararası Görüşmelerde ilerleme sağlamak artık olanaksızdı. GKRY, zamana oynayarak Brüksel'e görüşmelerde masadan kalkan taraf olmadığını gösterme politikasını benimsemişti ve bazen Rauf Denktaş'ın Kıbrıs

[11] A.g.e. s. 40.
[12] A.g.e. s. 40; Frank Hoffmeister, *"Cyprus v. Turkey, App. No. 2578/94"*, **The American Journal of International Law,** S. 96, No: 2 (Nisan, 2002). s. 451-452.
[13] **İktisadi Kalkınma Vakfı Dergisi,** Aday Ülkeler İlerleme Raporları, Eylül-Aralık 2000, Sayı: 147. s. 6.
[14] Murat Birsel, *"AB'den Vaz mı Gececeğiz? Nasıl Yani!.."*, **Sabah,** 4 Kasım 2001. s. 12.
[15] Enis Berberoğlu, *"TÜSİAD'ın Kıbrıs Mektubu"*, **Radikal,** 29 Kasım 2001. s, 8.

Toplumu’nun haklarını önceleyen politikalarını bu amacı doğrultusunda sonuna kadar kullanıyordu.

2001 yılı sonu Aralık ayında, uzlaşmazlık pozisyonundan kurtulmak ve çözüm yolunda mesafe alabilmek için Denktaş, GKRY lideri Klerides’e sorunun çözümü yolunda doğrudan görüşme yapma önerisini getirdi. Rum lider Klerides, Denktaş’ın önkoşulsuz görüşme isteği ile ilgili gönderdiği mektuba cevap vermek zorunda kaldı. Görüşmenin 4 Aralık’ta yapılması kararlaştırıldı.[16] Denktaş’ın bu girişimi, KKTC üzerindeki uluslararası baskıyı azaltmış, Rumlar öneriyi kabul etmek zorunda kalmışlardı. Nezaket ziyaretlerindeki olumlu hava çözüm yolunda ümitleri artırdı. Böylece 2001 yılında, dolaysız görüşmeler için zemin oluşturulmuş, dolaysız görüşmeler için ön çalışmalar tamamlanmıştı. Aralık ayında gerçekleştirilen ön görüşmelerden sonra iki lider 2002 yılında yoğun bir görüşme trafiğine girecektir.

Kıbrıs Sorunundaki En Uzun Son iki Yıl ve Çözümsüzlük Modelinin İşlemez Hale Gelmesi

2002 yılına kadar sürdürülen görüşmelerden Kıbrıs Rum Yönetimi’nin açıkça AB’ye tam üye olarak Türkiye ve KKTC’yi tamamen köşeye sıkıştırmayı, kendi başına halledemeyeceği bir sorunu, AB vasıtasıyla çıkarlarına göre çözmeyi planladığı anlaşılmıştı.[17] Rumların bu tutumu nedeniyle toplumlararası temaslardan sonuç alınamadığı gibi dolaysız görüşmelerden de sonuç alınabileceği ümidi hemen hemen yok denecek kadar azdı.

Rumların uzlaşmaz tavrını değiştirebilmek amacıyla görüşmeler devam ederken, KKTC Başbakanı Derviş Eroğlu, “Türkiye ve KKTC’nin kader birliği ettiğini, Rumların tek başına AB’ye üye alınması durumunda Türkiye ile birleşmenin kaçınılmaz olacağını” söyledi. Bu tür söylemler artık Rumları etkilemekten çok uzaktı çünkü önceki sayfalarda da görüldüğü gibi AB Organları her şartta Rumları destekliyor ve her fırsatta GKRY’nin tam üye olacağını söylüyordu.

KKTC Cumhurbaşkanı Denktaş ile GKRY temsilcisi Klerides arasında yürütülen dolaysız görüşmeler en imkânsız görüldüğü zamanda, şartların zorlaması ile başlamıştı. Görüşmelerin başlamasında, sorunun çözülememesi durumunda en büyük zarara Ada’nın iki kesiminde yaşayan halkın göğüs germek zorunda kalacağı gerçeği etkili olmuştu.[18] Çözümsüzlük durumunda, AB’nin GKRY’i Yeşil Hattan Güney’i ayırarak üyeliğe kabul etmesi ihtimali Kıbrıs’taki durumu daha da içinden çıkılmaz hale getirecekti. GKRY’nin üyeliği ile, Türkiye'nin AB üyeliği de zora girerken, Rumlar acısından Adanın bölünmüşlüğü nihai hale gelecekti. Her iki durumda da çözümsüzlüğün kazananı olmayacaktı.

Denktaş’ın ön şartsız görüşme önerisi ile Ocak ayının ortasında başlayan Denktaş, Klerides arasındaki dolaysız görüşmelerin ilk turu 2002 yılı Şubat ayında sona erdi. İlk turda, Rum tarafının temel stratejisi kendi istekleri doğrultusunda bir uzlaşı sağlamak ya da uzlaşmaz duruma Türk tarafını düşürmekti. Bunu teminat atına alabilmek için de aslında gizli geçmesi gereken görüşmelerde masaya konulan tüm belgelerin bir kopyasını konuyla birinci derecede ilgili olan, AB, ABD ve BM yetkililerine göndermişlerdi.[19] Görüşmelerde Türk tarafının tezleri, AB’nin tek devlet çatısı oluşturulması isteminden çok uzak kalıyordu. İlk tur görüşmelerde Türk tarafı; Ada’da zayıf yetkilerle donatılmış federal devlet çatısı altında iki ayrı egemen devlet kurulması ve uluslararası ilişkilerde federal devletin söz sahibi olması tezini savunmayı sürdürüyordu. Rum tarafı ise, federal devlet yetkilerinin güçlü olması, iki

[16] Tevfik Ünaydın, *“Kıbrıs Sorununda Çözüme Doğru”,* **Cumhuriyet,** 25 Ocak 2002. s. 2.
[17] Mümtaz Soysal, *“Avrupa Dersleri”,* **Cumhuriyet**, 6 Nisan 2002. s. 2.
[18] Murat Yetkin, *“Kıbrıs, Rodos, AB ve MHP”,* **Radikal,** 10 Şubat 2002. s. 6.
[19] Metin Münir, *“Kıbrıs’ta Birinci Raund Sonuçları”*, **Sabah,** 26 Şubat 2002. s. 8.

egemen devletin yetkilerinin zayıf olması tezinde ısrar ediyordu.[20] Böyle bir şartın kabulü KKTC'nin elindeki kazanımların tamamının altını boşaltacak ve 1974 öncesine dönülmesinin yolunu açacaktı.

Mart ayına kadar geçen sürede Denktaş ve Klerides 14 kez bir araya gelerek bir çeşit *shuttle diplomasi* yürüttüler. Görüşmelerin ikinci bölümüne Denktaş, bu zamana kadar savunduğu KKTC'nin Bağımsız (*sovereign*) Devlet (*state*) olması tezini, Bağımsız (*sovereign)* Birim (*entity*) tanımlamasına dönüştürerek devam etmek zorunda kaldı. Federal çatının merkezileşmesi yolunda da belli oranda tavizler verilmiş, Türk ve Rum Birimlerinin iç işlerinde serbest dış ilişkilerde birlikte hareket etmesi öngörülmüştü. Bağımsız Birim ile zengin Rum tarafının KKTC'ye nüfuz etmesinin önüne geçilmek isteniyordu. Denktaş'ın, uzlaşma yönündeki bu tezi Rum tarafında kabul görmedi.

Doğrudan görüşmelerin Nisan ayında yapılan üçüncü bölümünde, Türk tarafı içte zayıf konfederal yapı, Rum tarafı da güçlendirilmiş konfederal yapı tezini savunmaya devam etti. Rumlar, Denktaş'ın içte zayıf konfederal yapı önerisini Türk tarafı istediği zaman konfederasyondan ayrılacak endişesiyle, Türkler de güçlü yapıyı Rum tahakkümünden çekindikleri için kabule yanaşmıyorlardı. Görüşmelerin bir sonraki bölümünün sonbaharda yapılması konusunda mutabık kalınmıştı. 14 Nisan'daki görüşme sonrasında Denktaş, "Karadağ ve Sırbistan arasında yapılan Avrupa destekli yeni birleşme antlaşmasının Kıbrıs için model olabileceğini, bu modelin Türk tarafının isteklerine yakın olduğunu" söyledi. Bu esnada GKRY'de yayımlanan *Alithia* Gazetesi; AB ile müzakere takviminin 2002 yazında tamamlanarak AB'nin kabul etmesi halinde üye olunabileceğini yazmıştı.[21] Bu yazıdan da anlaşıldığı gibi Rumlar görüşmelerde çözümden ziyade, AB üyeliği yolunda çalışma yapmayı tercih ediyor ve üyeliği önceliklerin birinci sırasına koyuyordu. Tüm bu çabalar sonunda 2002 yılında doğrudan görüşmeler yapılmış, çözüm yolunda mesafe alınmaya çalışılmış, fakat ilerleme kaydedilememişti.

Bu esnada Rum Hükümet sözcüsü Mihailis Papapetru; "Denktaş'ın iki devletli çözüm tezinden vazgeçmediğini, toprak tavizine ve Rum göçmenlerin geri dönüşüne yanaşmadığını" belirterek, Denktaş'ın sunduğu kapsamlı çözüm önerilerini reddetti.[22] Aynı zamanda görüşmelerde Haziran ayına kadar sonuç alınması için AB ve BM temsilcileri baskılarını artırmıştı. AB'nin baskısı tamamen göstermelikti ve dışarıya müzakere ediyor havası vermeye yönelikti. Baskıların daha çok Türk tarafı üzerinde yoğunlaşması üzerine Kıbrıs Türk Ticaret Odası Başkanı Ali Erel, *"AB ile KKTC arasında güven bunalımı olduğunu, AB'nin açıkça Rum tarafından yana pozisyon aldığını"* söylemek zorunda kaldı. Mayıs ayında başlayan görüşmelerden de Rum tarafının Denktaş'ın önerilerini reddetmesi ile sonuç alınamadı. Tarafların, uzlaşıya yaklaşamamaları üzerine BM Genel Sekreteri Kofi Annan 23 yıl aradan sonra 15 Mayıs'ta Adaya giderek Denktaş ve Klerides ile ayrı ayrı görüştü.[23]

Annan'nın ziyaretinden hemen önce Denktaş ve Klerides tarafsız bölgede 31. görüşmelerini gerçekleştirmişlerdi. Annan'ın ziyaretinde her iki liderden de Haziran sonuna kadar mutlaka temel sorunlar üzerinde anlaşmaları istendi. Devam eden görüşmelerde ilerleme kaydedilememesi, Hazirana kadar çözüm yolunda ilerleme sağlanabileceği doğrultusundaki beklentileri boşa çıkarmıştı. Bu esnada görüşmeleri sabote edecek yeni bir krizle karşı karşıya gelindi. Mayıs ayı sonunda Rum tarafının karasularını 12 mile çıkarması üzerine, KKTC Cumhuriyet Meclisi de misillemede bulunarak KKTC karasularının 12 mile

---

[20] M. Ali Birand, *"Klerides, AB'ye Fazla Güvenmemeli"* **Posta,** 27 Şubat 2002. s. 11.
[21] **T.C. Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü,** Dış Basında Türkiye ve AB, 30 Nisan 2002.
[22] **Hürriyet,** 3 Kasım 2002. s. 14.
[23] **Radikal,** 14 Mayıs 2002.

çıkartılması kararını aldı.[24] Tüm bu gelişmeler sonrasında Mayıs ayı sonunda yapılan Türkiye Milli Güvenlik Kurulu toplantısının ana gündem maddesi kaçınılmaz olarak Kıbrıs'tı. MGK'nın sonuç bildirgesinde; "Kıbrıs'ta ödün verilemeyeceğinin altı" çizilmişti.[25]

Gerçekleşen görüşme dizisi içinde, dördüncü bölüm müzakerelerine kadar gelinen süreçte Denktaş, "çözüm yolunda Belçika modelinden yararlanılabileceğini" söylemişti. Modele göre, bir "Kıbrıs Ortaklık Devleti" (*Partnership State of Cyprus*) kurulacak, iki toplum bu devlette eşit statüye sahip olacak, Ortaklık Devletinin etkin yasama, yürütme ve yargı işlevleri olacak ve 1959 garanti antlaşmaları yürürlükte kalacaktı.[26] Önemli olanın Kıbrıs'ta bir gelişim süreci (*evolutionary process)* başlatılabilmesiydi. Rum lideri Klerides ise, 1959 Londra Antlaşması temelinde bir çözümü savunuyordu. Buna göre, KKTC, GKRY'e katılacak, Türk toprakları %10 azaltılarak %25'e düşürülecek, en az 60 bin Rum Kuzeye göç edebilecek ve federasyonun yetkileri geniş tutulacaktı. Klerides'in talepleri KKTC için uzlaşılabilir optimal noktaların çok uzağındaydı. Bu esnada beklenmedik bir durum ortaya çıktı. GKRY'nin AB üyesi olması ile elde edilecek AB avantajlarından yararlanabilmek için, Kıbrıs Türk vatandaşlarının bazıları Rum kesimine giderek Kıbrıs Cumhuriyeti pasaportu almaya başladılar.[27] Bu girişim Rumların elini güçlendirici bir statükonun ortaya çıkmasına neden olmuştur.

KKTC Hükümeti ve Türk dış politikasının karar alıcıları Garantörlük Antlaşmalarına dayanarak aksini iddia etseler de, Kıbrıs'ta çözüm yolunda ilerleme kaydedilememiş olması, Aralık ayında yapılacak olan Kopenhag Zirvesi'nde müzakere tarihi almayı bekleyen Türkiye'nin önündeki en önemli engeldi. Gelinen durumda, Dışişleri Bakanı Şükrü Sina Gürel, "Kıbrıs'ın AB'ye feda edilemeyeceğini" söylemek zorunda kalmıştı. Haziran ayı ortalarında Denktaş ile Klerides'in görüşme sayısı 50 olmasına rağmen hiçbir sonuç alınamamıştı. 21-22 Haziran'da yapılan AB Sevilla Zirvesi'nden de Türkiye'nin beklentileri yönünde herhangi bir karar çıkmamış, ümitler Kopenhag Zirvesine kalmıştı. Yunanistan, tüm dostluk mesajlarına rağmen Türkiye'nin beklentilerine yönelik olumlu bir karar çıkmasını engelliyordu.[28] Zirvede, GKRY'nin 2004'teki AB tam üyeliğine kabul edileceği bir kez daha tekrarlanarak teyit edilmişti. Tüm bu gelişmeler yaşanırken Ankara siyasi krizle çalkalanıyordu. DSP, MHP ve ANAP Koalisyon Hükümeti biraz da 28 Şubat aktörlerinin etkisi altında askeri vesayetle kurulmuştu. Fakat bu zorlama Hükümetin artık ayakta kalamayacağı belli olmuştu. Bu nedenle Temmuz ayının sonuna gelindiğinde Türkiye'deki hükümet krizi de aşılamaz bir hale gelince TBMM 3 Kasımda erken seçim kararı aldı. Ağustos ayında ise, Ulusal Program (UP) kapsamında gerçekleştirilmesi gerekli reformlar TBMM tarafından kabul edildi.

Bu esnada Kıbrıs'ta da işler iyi gitmiyordu. Sevilla Zirvesi'nde AB'nin kayıtsız şartsız desteğini bir kez daha garanti altına almış olan Ada Rumları artık hiçbir uzlaşmaya yaklaşmıyorlardı. Çünkü uzlaşmazlık durumunda kaybedecekleri çok fazla bir şey yoktu. Gelinen son durum üzerine KKTC Dışişleri ve Savunma Bakanı Tahsin Ertuğrul gazetecilere; "görüşmelerden sonuç çıkmamasının nedeninin AB'nin GKRY'i desteklemesi" olduğunu söyledi. Ertuğrul, AB idari organlarının Ada'da barış ve uzlaşı istiyorlarsa Rumları desteklemekten vazgeçmeleri gerektiğini gazeteciler vasıtasıyla ilan etmişti. Fakat Brüksel'in bu tür söylemleri duymaya niyeti yoktu. Ayrıca, Kıbrıs Türklerinin pasaport almak için akın akın güneye gitmeleri de KKTC Hükümet katlarında rahatsızlık yaratmış, aleyhte bir

[24] **Milliyet,** 31 Mayıs 2002. s. 23.
[25] **Milliyet,** 31 Mayıs 2002. s. 18.
[26] KKTC Cumhurbaşkanlığı Müsteşarı Münir Ergun'un Boğaziçi Üniversitesinde Düzenlenen "*Kıbrıs'ın AB Üyeliği"* konulu uluslararası konferanstaki konuşması. **Milliyet,** 7 Mayıs 2002. s. 13.
[27] Yalçın Doğan, *"Nafile Turlarla Yasaklar Ama, İlle Ev Ödevimiz",* **Cumhuriyet,** 8 Mayıs 2002. s. 11.
[28] Rory Watson, "*Takvim Reforma Bağlı",* **The Times,** 10 Temmuz 2002; **Radikal,** 13 Temmuz 2002. s. 10.

statükonun ortaya çıkmasına neden olmuşlardı. Söz konusu nedenle Tahsin Ertuğrul sözlerine şu şekilde devam etmişti; "*AB'nin temsil ettiği evrensel değerler kâğıt üzerinde güzeldir. Oysa uygulamada, bu değerlerden ziyade çıkarlar öne çıkmaktadır. Amaç Kıbrıs'ı yeni bir Girit yapmaktır. Bu yolda ne yazık ki AB kullanılıyor ve bizim içimizden bir takım insanlar da buna alet oluyor."*[29] Tahsin Ertuğrul'un da açıkça dile getirdiği gibi çözümsüzlüğün çözümü ikame etmekte olduğu politik yaklaşım, AB tarafından GKRY ile tam üyelik müzakerelerinin başlatılması sonucunda iflas etmişti. Yunan basını büyük bir özgüvenle artık "Yunanistan'ın Kıbrıs sorununda Türkiye'ye karşı diplomatik zafer kazandığını" yazıyor, bu zaferi, "Helenizm yolunda ileri bir adım olarak" değerlendiriyordu.

1974 Harekâtından sonra Türk dış politikasının karar alıcıları, Kıbrıs diplomasisini uzun süre "çözümsüzlük en iyi çözümdür" yaklaşımı üzerine oturtmuşlardı. 2000'li yıllara gelindiğinde, rollerin değişerek söz konusu yaklaşımın bu sefer Kıbrıs Rumları tarafından ustalıkla kullanıldığı görülür. 2002 yılı sonuna kadar yapılan görüşmeler sonuçsuz temaslar dışında bir anlam ifade etmiyordu. Belirtilen şartlar altında BM Genel Sekreteri Kofi Annan; tarihe "Annan Planı" olarak geçecek olan Plan'ın uygulanması için girişimde bulunmaya karar verdi.

Annan Planının Ön Hazırlıkları, Paris ve New York Görüşmeleri

2002 yılı süresince yapılan görüşmelerden sonuç çıkmaması üzerine BM Genel Sekreteri Kofi Annan, Denktaş ve Klerides'i ayrı ayrı görüşmelerde bulunmak ve çözüm önerileri geliştirmek için Paris'e davet etti. Paris'te yapılan görüşmelerden herhangi bir sonuç çıkmayınca 3-4 Ekim tarihlerinde New York'ta yeniden bir araya gelinmesi kararlaştırılarak görüşmelere ara verildi.

Annan, görüşmelerde yazılı belge sunmamış, görüşmeler sonunda taraflar arasındaki farkların giderilebileceğini söylemişti. KKTC Cumhurbaşkanı Denktaş ise, "görüşmelerin zamanlamasının iyi olduğunu ve Annan ile olumlu bir görüşme yaptığını" söylemişti.[30] 6 Eylül'den sonra, Ekim ayındaki New York buluşması arasında devam edecek olan görüşmelerden bir sonuç çıkmaması durumunda Annan'ın Kıbrıs sorununa kapsamlı ve nihai bir çözüm planı açıklayacağı beklentisi vardı. Böyle bir durum iki tarafı da huzursuz etmişti. Çünkü KKTC temsilcileri planın Rum tezlerine yakın olacağı ve mecburen uzlaşmaz duruma düşüleceği ve Rumların bu durumu tereddüt etmeden AB üyeliği için kullanacağından çekinerek, Annan'ın hazırlayacağı plana ilk başta temkinli yaklaşmayı tercih ediyorlardı. Rumlar ise, plan ile baskı altına alınacakları, uzlaşmaz duruma düşmemek için bazı ödünler vermek zorunda kalacakları korkusuna kapılmışlardı.

Bu esnada Yunanistan Başbakanı Kostas Simitis, GKRY'nin tam üyeliğe kabulü halinde Türkiye'nin verebileceği olası tepkileri belirleyebilmek için bir rapor hazırlattı. Raporda, "Türkiye'nin içinde bulunduğu ortam ve ekonomik kriz yüzünden sıcak savaş çıkarma ihtimalinin düşük olduğu, fakat ekonomik krizin verilecek tepkiyi değiştirmeyeceği, çünkü ekonominin Türk dış politikasını etkileyen bir faktör olmadığı" belirtilmişti.[31] KKTC'de de muhalefet ile hükümet arasında Kıbrıs politikası konusunda uzlaşmazlık vardı. Örneğin, sol kanadın en büyük temsilcisi ve ana muhalefet partisi olan, Cumhuriyetçi Türk Partisi (ÇTP) lideri Mehmet Ali Talat, Denktaş'ı "görüşmelerde uzlaşmaz bir tutum takındığı gerekçesiyle" sert ifadelerle eleştiriyordu.[32]

---

[29] **Cumhuriyet,** *Leyla Tavşanoğlu-Tahsin Ertuğrul söyleşisi,* 07 Ağustos 2002. s. 13.
[30] **Cumhuriyet,** 07 Eylül 2002. s. 10.
[31] Yorgo Kırbaki , *"Kıbrıs'a Bağdat Faktörü Karıştı",* **Radikal**, 15 Eylül 2002. s. 13.
[32] Mehmet Ali Talat*, "Kıbrıs'ta Zaman Daralıyor",* **Radikal,** 16 Eylül 2002. s. 8.

Kopenhag Zirvesi'ne yaklaşık iki buçuk ay kala, 11 Eylülde yapılan 53. görüşmede Denktaş Klerides'e, 29 Nisan Belgesinin geliştirilmiş şekli olan ve 130 maddelik çözüm önerisinden oluşan bir paket sundu. Rum tarafı pakete soğuk yaklaşırken, AB temsilcileri paketi olumlu karşıladı. Paket, dışişlerinde Belçika, içişlerinde ise İsviçre modelleri incelenerek hazırlanmıştı.[33]

Bu esnada Fransız Le Figaro Gazetesi çok yerinde bir tespitte bulunarak;

Kıbrıs'ta çözümün, Türk tarafına da AB üyeliği sağlayacağını, bölünmüş bir adayı kabul etmenin, AB'ye saatli bomba yerleştirmekle aynı anlama geldiğini, ancak genişleme yolunda Yunanistan'ın vetosundan çekinen AB'nin, Rum Yönetiminin üyelik perspektifini kabul etmekten başka çaresi olmadığını…[34] yazdı.

Söz konusu gelişmelerle eş zamanlı olarak devam eden Denktaş Klerides görüşmelerine Denktaş'ın kalp ameliyatı geçirmesi nedeniyle yaklaşık bir ay ara verilmişti. Bu esnada Avrupa Parlamentosu'nun (AP) Kıbrıs Raportörü Jacques Poss, Kopenhag Zirvesi öncesinde AP'ye sunulacak rapora son şeklini vermek için Kıbrıs'a bir ziyaret gerçekleştirdi ve KKTC'ye geçerek CTP lideri M. Ali Talat ve Toplumcu Kurtuluş Partisi (TKP) lideri Hüseyin Angolemli ile de görüştü. Görüşmelerden sonra Poss, *"AB'de birleşik bir Kıbrıs istediklerini"*[35] söyledi. Bu söylem önemliydi çünkü ilk defa bir AB yetkilisi Rumları müzakere etmeye teşvik ediyordu.

Yukarıda açıklanan gelişmeler içinde Türkiye'nin AB üyeliği için müzakere tarihi alma süreci de işlemeye devam ediyordu. Sivil toplum kuruluşları biraz da askeri vesayeti sona erdirmek ve ekonomik bağlantıları nedeniyle AB ile ilişkilerin kopmaması için yoğun bir çalışma içerisine girmişlerdi. Belirtilen amaçla Kopenhag Zirvesi'nde Türkiye'ye müzakere tarihi verilmesi için AB Başkentlerini ziyaret eden TÜSİAD üyelerine, Yunanistan Başbakanı Kostas Simitis, *"tarih verilmesini Kıbrıs'ın AB üyeliğinin engellenmemesi koşuluyla destekleyeceklerini*"[36] söyledi. Yunanistan, AB organlarında temsil edilme durumunu bir koz olarak kullanmaya kararlıydı. Oysa hatırlanacağı gibi 1980 yılında AB'ye üye olurken Türkiye ile problemlerini Topluluk organlarına taşımayacağını taahhüt etmişti. Türk Dışişleri Bakanlığı ise, AB ile ilişkileri Kıbrıs ile ilgili gelişmelerden ayırmaya çalışıyordu. Fakat daha sonra bu politikanın başarılı olamayacağı anlaşılacaktır.

Paris görüşmelerinde kararlaştırıldığı üzere 4 Ekim'de New York'a giden Denktaş, Annan ve Klerides ile görüşmeden önce, "GKRY'nin AB üyeliğinin kabul edilmesi durumunda Ada'nın bölüneceğini" söyleyerek görüşmeler başlamadan AB'nin Ada ile ilgili tutumunu bir kez daha gözden geçirmesini talep etti. Görüşmeler esnasında ve sonrasında kurallar gereği açıklama yapılmayacaktı. İki gün süren New York görüşmelerinde temel konular olan, güvenlik, yönetim (egemenlik), toprak ve mülkiyet alanlarında ilerleme sağlanamadı. Türk tarafı, kendi varlığı için hayati önemde gördüğü egemenlik konusunun ilk olarak açıklığa kavuşturulmasını istiyordu. Fakat yine de taraflar görüşmelerden memnun ayrılmışlardı.[37]

Görüşmelerde, her ay Annan, Denktaş ve Klerides'in üçlü zirvede bir araya gelmesi ve teknik konuları ele alacak iki komitenin kurulması kararlaştırıldı. Birinci komite, tarafların yeni ortak kuruluş ortaya çıkana kadar başka ülkelerle yaptıkları anlaşma ve protokolleri gözden geçirecek, hangilerinin ortak kuruluşa devredileceğine, hangilerinin kurucu devletin

[33] **Cumhuriyet,** 26 Eylül 2002. s. 8.
[34] **Le Figaro, Paris**, 10 Eylül 2002.
[35] **Dünya,** 31 Ekim 2002. s. 5.
[36] **Milliyet,** 01 Ekim 2002. s. 6.
[37] Sami Kohen, *"Kofi Annan Bu Kez Başarır mı?",* **Milliyet,** 6 Eylül 2002. s. 20; **Milliyet,** *"Hadi Artık Uzlaşın",* 07 Eylül 2002. s. 21.

yetkisinde kalacağına karar verecekti. İkinci komite ise, anlaşma sağlandığında ortak kuruluşun faaliyete geçebilmesi için hangi yasalara ihtiyaç duyulacağını inceleyecekti. Bu esnada Ekim ayında yayınlanan Türkiye İlerleme Raporu'nda, beklentilerin aksine Türkiye'ye müzakere tarihi verilmemiş, karar Kopenhag'a bırakılmıştı.[38]

Kıbrıs'ın geleceği için hayati önem taşıyan tüm bu gelişme trafiği içinde Türkiye'de genel seçim hazırlıkları yapılıyordu. Denktaş'ın sağlık sorunları nedeniyle görüşmelere tekrar ara verilmişti. Görüşmelere verilen arada, Annan'ın Kıbrıs Özel Temsilcisi Alvaro De Soto barış için kapsamlı bir rapor hazırlamaya başladı.[39] Bu esnada Türkiye'de 3 Kasım seçimleri yapıldı. Seçimlerde sadece Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) ve Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) TBMM'ye girebilmişti. Böylece uzun süre koalisyon hükümetlerince yönetilen Türkiye'de bir dönemin sonuna gelinmiş, Türk halkı 28 Şubat sonrasının zorlama sistemini ve partilerini tasfiye etmiş, AK Parti oyların büyük bir çoğunluğunu alarak tek başına iktidar olmuştu. CHP ise ana muhalefet partisi rolünü üstlenmişti. 28 Kasımda kurulan 58. Abdullah Gül Hükümeti programında Kıbrıs;

> [Hükümetimiz] Kıbrıs sorununa mutlaka bir çözüm bulunmasının gereğine inanmaktadır. … BM Genel Sekreteri Kofi Annan tarafından Kıbrıs konusunda yapılan barış girişimi olumlu karşılanmakla birlikte, Hükümetimizce sorunun kalıcı bir şekilde çözümü için ulusal çıkarlarımız ve Kıbrıs Türk halkının adadaki varlığını ve egemenliğini garanti altına alacak bir müzakere süreci öngörülmektedir…[40] şeklinde yer aldı.

Özellikle son iki yıldaki yoğun görüşme trafiği neticesinde ilerleme kaydedilememesi üzerine BM Genel Sekreteri Kofi Annan 11 Kasımda taraflara daha sonra "Annan Planı" olarak bilinecek bir çözüm planı sundu. Denktaş, Annan Planı'nda iyileştirmeler olduğunu, toprak ve egemenlik sorunlarının açıklığa kavuşmadığını, toprak paylaşımında önerilen haritanın kabul edilemeyeceğini düşünüyordu. Denktaş ayrıca, çözüm yolunda zamana ihtiyaç olduğunu, bunun için de Rumların üyeliğinin ertelenmesi gerektiğini söylüyordu. Muhalefet partileri CTP ve TKP liderleri harita dışında, Planı kabul edilebilir bulduklarını söylemişlerdi. Taraflar arasında İlke Anlaşması sağlanabilmesi ümidiyle, ABD Dışişleri Müsteşarı Marc Grossman ve BM Genel Sekreteri Kofi Annan'ın Kıbrıs Özel Temsilcisi Alvaro De Soto da Kopenhag'a gittiler.

Kopenhag Zirvesi öncesinde Klerides, Annan Planını müzakere zemini olarak kabul ettiklerini ve ilke anlaşmasına imza atabileceklerini ilan etmişti. Böylece Rumlar, AB karşısında uzlaşmaz pozisyona düşmekten kaçınmaya çalışmaktaydılar ve şimdiye kadar yaptıkları gibi uzlaşmazlığı Türk tarafının suçu gibi gösterme politikalarını devam ettiriyorlardı. Bu durumda GKRY üzerinde olabilecek herhangi bir baskı ya da tam üyelik yolundaki bir olası yol kazası da engellenmiş olacaktı. Klerides akıllı bir politika takip ediyordu ve Denktaş'ın uzlaşmaz tutumu Klerides'e istediği hareket alanını fazlasıyla sağlıyordu. Zirve öncesinde Denktaş'ın da Klerides gibi Planı müzakere zemini kabul edip ilke anlaşmasını imzalaması bekleniyordu. Denktaş tarafından böyle bir açıklama yapılmadı ve ilke anlaşmasına tarih atılmadı.

Beklentiler Denktaş'ın yeni Planı yeterli bulmaması nedeniyle sonuç vermedi. Zirve'de Klerides Planı kabul eder bir görüntü çizmeyi tercih etmişti. Oysa Klerides en az Denktaş kadar Plana karşı olmasına rağmen uzlaşmaz duruma düşmemek ve Denktaş'ın Planı kabul etmeyeceğine güvenerek İlke Anlaşmasına razı olmuştu.

---

[38] **Türkiye'nin AB'ye Katılım Sürecine İlişkin 2002 Yılı İlerleme Raporu,** Avrupa Komisyonu Yayını, Ankara 2002.
[39] **The Economist,** 11 Ekim 2002.
[40] **T.C. Resmi Gazete,** 29 Kasım 2002, Sayı; 24951, Yasama Bölümü.

Böylece Klerides'in eli kendisinin ummadığı oranda rahatlatılmış oldu. Çünkü, daha önce de söylendiği gibi aslında Klerides de Annan Planını müzakere edilebilir bulmuyordu fakat Denktaş'ın hayır diyeceğine güvenerek kabul edeceğini bildirmişti. Bu esnada Kopenhag Zirvesi çalışmaları devam ediyordu. Kıbrıs, beklendiği gibi Zirve'nin anahtarı konumuna gelmiş ve Ankara, "Türkiye'ye tarih verilmesi durumunda Kıbrıs'ta çözüm yolunun açılacağını" ilan etmişti.[41] Kopenhag Zirvesi'nde KKTC, Dışişleri ve Savunma Bakanı Tahsin Ertuğruloğlu tarafından temsil edilecekti.

Uzun süredir beklenen Kopenhag Zirvesi 12 Aralık'ta toplantı. Zirve'den nasıl bir sonuç çıkacağı merakla bekleniyordu çünkü Türkiye Zirve'den tam üyelik yolunda müzakere tarihi alabilmek için Zirve öncesinde yoğun bir diplomatik faaliyet başlatmış ve bu sayede Avrupa kamuoyunda tanınırlık oranı artmıştı. Ayrıca AB kriterlerine adını veren Kopenhag'da yapılan Zirve'de, AB açısından bu tarihe kadarki en kapsamlı genişleme gerçekleştirilecekti.

Ankara'nın Dış Politika Manevraları ve Çözümsüzlük Çözümdür Modelinden Vazgeçilmesi

Beklentilerin aksine Kopenhag'da da Türkiye'ye müzakere tarihi verilmedi. Kopenhag Kriterlerinin yerine getirilip getirilmediğinin Aralık 2004'te değerlendirilmesi ve Türkiye'ye vakit geçirilmeden müzakere tarihi verilmesi kararlaştırıldı. Oysa GKRY'nin Kıbrıs'ta çözüm olmadan AB üyesi olması karar altına alındı. Böylece AB üyeleri GKRY'ye olan şartsız desteklerini bir adım daha ileri taşıyarak, Rum uyuşmazlığını ödüllendirdiler. 2003 yılı Şubat ayı sonuna kadar (28 Şubat) bir çözüme ulaşılacaktı.

Zirvede alınan bu karar, Ankara için soğuk duş niteliğindeydi. Müzakere tarihi alınamaması bir yana, Rumların yakın gelecekte AB üyesi olacak olması tüm hesapları altüst etmişti. Bir çözüm bulabilmek amacıyla 18 Aralık'ta Cumhurbaşkanlığı Köşkünde Cumhurbaşkanı A. Necdet Sezer, Başbakan Abdullah Gül, Genel Kurmay Başkanı Hilmi Özkök ve Dışişleri Bakanı Yaşar Yakış arasında gerçekleştirilen dış politika zirvesinin birinci gündem maddesi Kıbrıs'tı. Cumhurbaşkanlığı Köşkü'ndeki zirveden sonra yapılan açıklamada, *"Türkiye'nin, AB Kopenhag Zirvesi'nin Sonuç Belgesi'nin Kıbrıs ile ilgili kararını kabul etmediği"* dünya kamuoyuna ilan edildi. Bu söylem malumun ilanının ötesine gidemeyecek bir yaklaşımdı ve iç kamuoyunun hassasiyetlerini yatıştırmaya yönelik olmaktan başka bir işe yarama ihtimali yoktu.[42]

Bu ilanla Türkiye, Kıbrıs sorunun çözümünde Şubat ayı sonuna kadarki zaman aralığına sıkıştırılmayı reddediyordu.[43] Zirve bildirisinin son bölümünde ise;

> Türkiye, Kıbrıs'ta barışın ve mevcut garantilerin devamını sağlayan, Türk-Yunan dengesini koruyan, Ada'daki iki tarafın egemenliğini ve eşitliğini kabul eden, uzlaşmaya dayalı yeni bir ortaklık oluşturulmasına yönelik bir siyasi anlaşmaya varılmasını arzu etmekte ve BM Genel Sekreteri'nin önerilerinin müzakeresine devam edilmesini desteklemektedir…[44] açıklaması yapılmıştı.

Zirve'den çıkan en önemli sonuç Denktaş'ın çözüm için müzakere masasında kalması telkini olmuştu. Bu esnada Yunanistan Başbakanı Simitis, 28 Şubat'ın çözüm için son şans olduğunu söylüyordu. AB'nin 28 Şubat 2003'e kadar çözüm baskısını reddeden Türkiye, Annan Planının müzakere edilmesinden yana tavır koymuştu. Sorunun başlangıcından 2002 yılı Kopenhag Zirvesi'ne kadar geçen sürede Türkiye, Kıbrıs'ta homojen bir görüşe sahip olmuş, Denktaş ile uyum içinde çalışmıştı. AB'nin baskıları, çözümsüzlüğün çözüm olma sürecinin sonuna gelinmiş olması ve GKRY'nin tam üyelik yolunda ilerlemesi bu politikanın

---

[41] Erdal Güven, "*Zirve'nin Anahtarı Kıbrıs",* **Radikal,** 12 Aralık 2002. s. 9.
[42] **Milliyet,** *"Kıbrıs Kararına Hayır",* 19 Aralık 2002. s. 18.
[43] **Milliyet,** *"Çözüm Olmazsa Sıkıntı Doğar",* 02 Ocak 2003. s. 16.
[44] Murat Yetkin, *"Ankara Kıbrıs'ta Çıkış Yolu Arıyor",* **Radikal,** 19 Aralık 2002. s. 8.

değişmesini artık zorunlu hale getirmiş, Kıbrıs konusunda dış politika karar alıcıları arasında değişik görüşler ortaya çıkmaya başlamıştı.[45] Bu esnada GKRY'de seçimler yapıldı ve AKEL iktidara geldi.[46] 2002 yılının özeti şu şekildeydi, Kıbrıs sorununda değişik plan ve öneriler sunulmuş, çözüm ümitleri artmıştı. Aralık ayı bittiğinde ise çözüm yolunda çok fazla mesafe kat edilememiş, ümitler 2003 yılına kalmıştı. Rumların AB üyesi olması ise kesinleşmiş, tüm bu süreçten aslan payını Rumlar almıştı. 2002 yılı sonu itibariyle 1974 yılından buyana yaklaşık 28 yıldır devam etmekte olan Türk dış politika yaklaşımı değiştirilmeye başlanmıştı. GKRY AB üyesi olmadan Kıbrıs sorununun önündeki son çözüm şansı Annan Planı olacaktır.

Annan Planı

Tam adı; "Kıbrıs Sorununun Kapsamlı Çözümü İçin Anlaşma Temeli"dir (*Basis for Agreement on a Comprehensive Settlement of The Cyprus Problem*). BM Genel Sekreteri Kofi Annan'ın öncülüğünde hazırlandığı için "Annan Planı" olarak bilinmektedir. Annan, 2002 yılı 11 Kasım'ında taraflara daha sonra "Annan Planı" olarak bilinecek bir Anlaşma Modeli sunmuştu. Anlaşmayı (Planı) takvime bağlayan Annan, bir haftalık süre içerisinde cevap istemişti. Denktaş'ın sağlık sorunları ve Türkiye'de yeni hükümet kurma çalışmaları nedeniyle Plan'a cevap verilememiş, takvimde esneklik isteyen bir mektup Annan'a gönderilmişti. Rum tarafı da Plan'ın takvimine itiraz etmiş, fakat müzakereye hazır olduğunu bildirmişti. Annan, Planı'nın müzakerelere temel teşkil etmesi umuluyordu.[47]

Plan, BM'nin Kıbrıs Özel Temsilcisi Alvaro De Soto ve İngiltere'nin Kıbrıs Temsilcisi Sir David Hanney'in ön çalışmaları sonrasında ABD ve İngiltere'nin katkılarıyla hazırlanmıştı. Taraflara, dolaysız görüşmeler devam ederken 11 Kasım 2002'de sunulmuştu. Plan üzerinde, tarafların istek ve çekinceleri doğrultusunda 10 Mart'ta Lahey'de görüşülecek olan referandum kararına kadar geçen dört aylık sürede iki kere değişiklik yapıldı. Plan, Türk tarafında Rum tezlerini temel alarak hazırlandığı gerekçesiyle eleştirilmekteydi. AB mevzuatında yer alan serbest dolaşım ve yerleşim hakkını kısıtlayarak, Kuzeyde Türklerin çoğunluğu elde bulundurmasını öngörüyordu. Plan'ın önerdiği devlet sistemi Türk tezlerini tam karşılamamakla birlikte, bu tezlere daha yakındı. Plan, hazır anlaşma formatında hazırlanmış, Denktaş ile Klerides'in imza yerleri ve Garantör ülke (Türkiye, İngiltere, Yunanistan) temsilcilerinin imza yerleri ayrıca açılmıştı.

Plan'a göre; Kıbrıs'ta kapsamlı bir çözüm için önerilen zemin, zorunlu olarak, uzun, karmaşık ve kapsamlı beş detaylı ekten oluşmaktaydı. Bu zemin, yürürlüğe giriş anından itibaren tüm Kıbrıs için geçerli olacağı düşünülen açık ve tartışmasız bir yasal temele duyulan ihtiyaç ve Kopenhag Zirvesi öncesinde tüm tartışmalı konulara kesin ve etkili çözüm bulunması gerekliliği göz önünde bulundurularak hazırlanmış olup, taslak olarak hazırlanması ve kaleme alınması işlemi daha sonraya bırakılmıştı. Çözümün ilk aşaması, "Kıbrıs Sorununun Kapsamlı Çözümü" anlaşmasının, iki lider tarafından 2002 yılı aralık ayının ilk günlerinde ve Kopenhag'da yer alacak olan Avrupa Birliği Konseyi (Zirvesi) öncesinde imzalanmasıyla tamamlanmış olacaktı. Liderler, imzalarıyla birlikte, Temel Anlaşma'nın ana maddelerini (Ek A); ona eklenmiş olan ve özelliği olduğu belirtilen maddelerin ruhunu (anayasanın ana maddeleri de dâhil olmak üzere); ve Parça Devletlerin sınırlarını belirleyen haritayı kabul etmiş olacaklardı. Liderler ayrıca, Ek A'ya ilişikte sunulmakta olan Taslak Ek'leri de bir bütün olarak kabul edecek, bunları, anayasa ile birlikte, anlaşmanın 28 Şubat 2003 tarihinden geç olmamak üzere tamamlanması için gerekli bir zemin olarak onaylayacaklardı.

---

[45] İsmet Berkan, *"Denktaş'ın Gücü Nereden Geliyor ?"*, **Radikal,** 19 Aralık 2002. s. 3.
[46] Maria Hadjipavlou, *"The Cyprus Conflict: Causes and Implications for Peacebuilding"*, **Journal of Peace Research,** S. 44, No: 3 (Mayıs 2007). s. 350.
[47] **Radikal,** 20 Kasım 2002. s. 11.

Planın yürürlüğe girmesinden sonra başlayacak geçiş dönemi sırasında "ortak cumhurbaşkanları" olacak olan Denktaş ve Klerides'in (GKRY'deki seçimlerden sonra Klerides'in yerine Papadopulos gelmişti) Kıbrıs'taki yeni durumla ilgili olarak (Ek C) Yunanistan, Türkiye ve İngiltere ile bir anlaşma imzalamasını da gerektirecekti. Anlaşma ile birlikte, Temel Anlaşma, Kıbrıs'taki iki tarafça kabul edildiği şekliyle, garantörler tarafından da kabul edilmiş olacak, bir İzleme Komitesi kurulacak, mevcut Garanti ve İttifak Antlaşmaları'na ek protokoller yürürlüğe girecek ve geçiş dönemi süresince geçerli olacak olan özel güvenlik önlemleri kabul edilecekti.

Planın bazı maddeleri Türkiye AB üyesi olduktan sonra yürürlüğe girecekti. Plan Türkiye'nin AB üyeliği süreci ile doğrudan bağlantı kurmuştu. Egemenlik konusu, Rum tarafının toprak talebi ve göçmenlik sorunlarında asgari müştereklerde anlaşma sağlandığında Plan Türk tarafı için kabul edilebilir olacaktı. Plan'da Garantörlük Antlaşması ile 600 olan Türk askeri sayısı altı bine çıkartılmıştı. Plan, pek çok konuda öneri ve değişikliğe açıktı. Denktaş, *"eksiklerine rağmen Planın şimdiye kadar getirilen en iyi çözüm önerisi olduğunu, AB'nin tam üyelik garantisi ile Rumların çözümsüzlüğü çözüm stratejisi olarak belirlediklerini"* söylüyordu. Plana göre; Güney Parça Devlet'e (*component state*) bırakılacak topraklar dışında, kuzeyde Rumlara ait olan arsa ve evlerin %10'dan fazlası iade edilmeyecekti. Sınırlama ile demografik yapının korunması amaçlanmıştı. En fazla 15 bin Türk evinden taşınmak zorunda kalacaktı.

Plan ile mülk sorunu büyük oranda çözümlenmekteydi. Aksi takdirde AİHM'de sonuçlanacak Loizudo benzeri mülk davalarından doğacak tazminatların tümünü Türkiye karşılamak zorunda kalacaktı. Plan'ın, Türk tarafı için en önemli kabul edilemezi "egemenlik" konusunda netlik içermemesiydi. Buna rağmen Türk tarafı açısından çözüme en yakın açılım olarak yorumlanmasındaki temel neden, iki parçalı eşit ortak devlet statüsündeki devlet kavramıydı. İki parçalı devlet kavramı Plan'ın 10 Aralık 2002'deki son şeklinde;

> Kıbrıs, biri, "ortak devlet' hükümeti olarak, biri Kıbrıslı Rum, diğeri ise Kıbrıslı Türk olan iki eşit 'parça devlet'ten oluşan, fesih edilemez bir ortaklık yapısı olan, bağımsız bir devlettir. Kıbrıs'ın tek bir uluslararası kimliği ve egemenliği vardır ve BM üyesidir. Kıbrıs, Anayasa'sı uyarınca hukukun üstünlüğü, demokrasi, temsili cumhuriyet hükümeti, siyasi eşitlik, iki bölgelilik ve 'parça devletlerin eşit statüsü temel ilkeleri çerçevesinde yapılandırılır…[48] şeklinde yer almıştı.

Aynı bölümün ikinci bendinde ise;

> Ortak devlet' hükümeti, Kıbrıs'ın uluslararası alanda ve AB'de tek sesle konuşmasını ve hareket etmesini, bir AB üye ülkesi olarak yükümlülüklerini yerine getirmesini ve bütünlüğünü, sınırlarını ve tarihi mirasını korumasını sağlayan Anayasa'da belirtilen yetkilerini egemence kullanır…[49] şeklinde yer alıyordu.

Plan, Rumların kuzeyde iskân edilmesi ve egemenlik sorunu çözülerek kabul edilebilir hale gelebilecekti. Planın, Türkiye açısından en önemli yaklaşımlarından bir tanesi daha önce de söylendiği gibi Türkiye'nin AB üyeliği ile doğrudan irtibat kurması ve Plan'ın işleyişini Türkiye'nin AB üyeliğinin gerçekleşmesine bağlamış olmasıydı.[50]

Plan'daki Anlaşma ile, parça devletlerin egemenliği garanti altına alınmıştı;

> İşbu Anlaşma ile kurulan düzene yapılacak tek taraflı herhangi bir değişiklik, Kıbrıs'ın özellikle bir bütün veya kısmi olarak başka diğer bir ülke ile birleşmesi veya herhangi bir şekilde taksimi veya ayrılması, yasaklanır. İşbu Anlaşma'daki hiçbir husus, bu yasakla çelişir biçimde yorumlanamaz.[51]

---

[48] **Annan Planı, (Basıs For Agreement on a Comprehensıve Settlement of The Cyprus Problem),** Article:2/1/a.
[49] **Annan Planı,** Article: 2/1/c.
[50] Yalım Eralp, *"Gerçekler ve Kıbrıs",* **Tercüman,** 11 Aralık 2003. s. 12.
[51] **Annan Planı**, Article: 1/6.

Ayrıca Anlaşmada, mülkler konusunda Türkler ile Rumlar arasında orta yol bulunmaya çalışılmıştı.

> İşbu Anlaşma'nın yürürlüğe girmesinden önce gerçekleşen olaylar neticesinde mallarının tasarrufunu kaybeden mal sahiplerinin talepleri, kapsamlı bir biçimde, uluslararası hukuka uygun olarak ve mallarının tasarrufunu kaybeden mal sahipleri ile şimdiki kullanıcıların kişisel haklarına ve iki bölgelilik ilkesine saygı gösterilerek çözümlenir.[52]

Anlaşmanın Rum yerleşimi konusundaki maddeleri revize edildiğinde Türk tarafı için Plan, kabul edilebilir olacaktı.

Anlaşmaya yöneltilen itirazlardan birisi de, bazı Türk bölgelerinde Rumların yoğun olarak iskan edilmesi ve buraların Rum kantonu haline getirilmesiydi;

> Karpaz bölgesinde bulunan Dipkarpaz, Yeni Erenköy, Sipahi, Adaçay Köylerinde yaşayan Kıbrıslı Rumlar ve Gürpınar, Özhan, Karpaşa, Koruçam Köylerinde yaşayan Maronitler ve Tillyria köyleri olan Günebakan, Yeşilırmak, Süleymaniye, Kurutepe, ve Madenliköy'de yaşayan Kıbrıslı Türkler ve ayrıca, Mesarya köyleri olan Pile ve [toprak düzenlemeleri alanına giren ve 1960'ta %20'den fazla Türk nüfusu bulunan köyleri ekleyiniz] bulundukları "parça devlet"te kendi kültürel ve eğitim alanlarında idare ve "parça devlet" yasama organında temsil edilme hakkına sahiptirler.[53]

Anlaşmada, Türk tarafının çekincelerinin olduğu maddelerin çoğunda moratoryum (özel koruma) hakkı mevcuttu. Moratoryum süreyle sınırlandığı ve belli bir süre sonra uygulanamayacak olması nedeniyle, Türk çekincelerine yeterli teminat olamamaktaydı. Moratoryum, Türkiye'nin AB üyesi olması halinde sorun olmaktan çıkacaktı. Aksi durumda ise, Türk parça devleti belli bir süre sonra Rumlara karşı savunmasız kalacaktı. Anlaşmanın, serbest dolaşım, mal edinme gibi maddeleri AB mevzuatı ile çelişmekteydi. Rum vatandaşları AB Adalet Divanına başvurarak bu haklarını geri isteyebilirlerdi. Mahkeme genellikle AB Müktesebatı doğrultusunda karar veriyordu.

Tüm çekincelerine rağmen Annan Plan'ı 1974 Harekâtları'ndan buyana Kıbrıs sorununa yönelik düzenlenmiş en kapsamlı ve çözüme en yakın plandı. Plan'da Türk Toplumu'nun hakları büyük oranda korunuyordu ve KKTC de GKRY ile birlikte AB üyesi olabilecek, AB idari organlarında temsil edilebilecekti. Ayrıca, Plan'ın Türkiye'nin AB üyelik sürecine doğrudan vurgu yapması da önemli bir kazanımdı. Aksi durumda Türkiye tanımadığı bir devletin temsil edildiği bir kuruluşla müzakere ediyor durumuna düşecek, bu devletin dönem başkanlığında müzakereleri dondurmak zorunda kalacaktı.

Plan, halkoyuna sunulduktan sonra imzalanacaktı ve bu durumun önündeki en büyük engel reddedilse de GKRY'nin üyelik sürecinin bu retten etkilenmeyecek olmasıydı. GKRY liderleri Klerides ve sonra seçilen Papadopulos zaten AB ve BM nezdinde uzlaşmaz duruma düşmemek için Plan'a evet demişlerdi ve aslında kendi çıkarlarından uzak bir zeminde uzlaşma niyeti taşımıyorlardı. Rum Yönetimini ve vatandaşlarını Plan'ı kabul ve gerçekten müzakere etmeye mecbur bırakacak tek diplomasi aracı AB üyeliğinin askıya alınmasıydı fakat AB liderlerinin de böyle bir niyeti yoktu. Söz konusu nedenden ötürü 2004 yılı Nisan ayına kadar yapılan tüm görüşme ve girişimlere rağmen çözüme yönelik bir ilerleme sağlanamadı. Daha önce de söylendiği gibi Ada'da iki toplumlu kalıcı barış için tek şans bir yıl öncesinde olduğu gibi yine Annan Planı'ydı.

Annan Planı'nın Yeniden Müzakere Zemini olması ve 24 Nisan Referandumu

Kıbrıs sorununa çözüm bulabilmek ve Ada'da on yıllardır devam eden anlaşmazlığı ortadan kaldırmak amacıyla 2002 yılının sonunda gündeme gelen Annan Planı görüşmelerinde, 2003 yılında ve 2004 yılının ilk günlerinde çözüme yönelik herhangi bir

[52] **Annan Planı,** Article: 10/1.
[53] **Annan Planı,** Article: 10/5.

ilerleme sağlanamamıştı. Son iki yılda çözüm yolunda olumlu adım atılamamış olmasında Rumların AB üyeliğini garantiye almalarının ve özellikle AB temsilcilerinin kendilerine sağlamış olduğu şartsız desteğin büyük etkisi vardı. Fakat 2004 yılının ilk ayından itibaren Annan Planı son bir çözüm umudu olarak yeniden gündeme getirilmişti.[54]

Annan Planı uzlaşma görüşmeleri bu sefer New York'ta değil İsviçre'de yapılacaktı ve KKTC, Başbakan Mehmet Ali Talat tarafından temsil ediliyordu. Denktaş, Kıbrıs'ta sürdürülen müzakerelerde temelde bir değişiklik olmadığını söyleyerek İsviçre'de yapılacak olan dörtlü zirveye katılmayacağını açıklamıştı. Yunanistan'da da temsil düzeyi düşük tutularak Başbakan Kostas Karamanlis'in İsviçre'ye gitmemesi yönünde bir eğilim belirlemişti.[55] Dörtlü zirveye Türkiye ve Yunanistan Dışişleri Bakanı, Kıbrıs Rum ve Türk tarafı ise Başbakan düzeyinde katılacaktı.

Annan Planı ile ilgili en önemli sorunlardan bir tanesi "mülkiyet sorunuydu."[56] Annan Planı Taslağı'nda ise bazı değişiklikler yapılmıştı.[57] Dörtlü zirve 25 Mart'ta İsviçre'nin Bürgenstock Kenti'nde (Lozan yakınlarında) başladı. Zirve'ye Türkiye Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, Yunanistan Dışişleri Bakanı, KKTC Başbakanı Mehmet Ali Talat ve GKRY Cumhurbaşkanı Tasos Papadopoulos katılıyordu. Görünürde en yüksek temsil düzeyi GKRY tarafında olmasına rağmen, çözüme en uzak taraf da yine GKRY idi.

Görüşmelerde ele alınan en sorunlu konu sınırların Rumlar lehine değiştirilmesi ile Güney'deki Rumların tekrar Kuzey'e yerleşmesiydi. Bu durumda hem nüfus dengesi bozulacak hem de Kuzey'deki geri yerleşmeler esnasında problemler çıkacaktı. KKTC heyeti Mart sonunda son şekli ilan edilecek olan Annan Planı'nın özellikle yerleşim sorunu ve sınır değişikliği konusunda Türk Toplumu aleyhinde hüküm içermeyeceğini ve geri dönüşün sınırlandırılacağını ümit ediyordu. Rumlar ise, garantör devlet tanımının devam etmesi, idarenin nüfus temelli olmaması ve Ada'da az sayıda da olsa Türk askerinin bulunmasına izin verilmesi gibi esaslı nedenlerden dolayı Planı kabul edilebilir bulmuyorlardı.[58]

Yukarıda açıklanan nedenlerden ötürü her iki taraf da Bürgenstock şehrinde devam eden görüşmelerden daha çok Plan'daki hükümlerin kendi lehlerine revize edilmesi için yoğun bir diplomasi faaliyeti başlattı.[59] 30 Mart aynı zamanda Türkiye'de yerel seçimlerin yapıldığı tarihle üst üste gelmişti ve Kıbrıs'ta çözüm için inisiyatif alan AK Parti Hükümeti seçimlerden güçlenerek çıktı. Bu durum dünya kamuoyunda çözüm yolunda ümitleri artırıcı bir etki yarattı.[60]

30 Mart 2004 tarihinde Annan Planı'nın son hali üç dilde (Türkçe, İngilizce ve Yunanca) olarak bir bütün halinde yayınlandı. Son sunulan Plan başladığı günden 2004 yılına kadar geçen sürede çözüm aranan 4. Taslaktı. Son açıklanan Taslak Plan ile Kıbrıs'ta, iki eşit devletten oluşan bir konfederasyon oluşturuluyordu. BM ve BM Güvenlik Konseyi Plan'ı destekliyordu fakat GKRY Cumhurbaşkanı Tasos Papadopoulos halen Annan Planı'nın kabul edilemez olduğu görüşündeydi. Rum gazeteleri de hemen hemen toplu halde Plan'ın bu

[54] Savvas Daniel Georgiades, *"Public Attitudes Towards Peace: The Greek-Cypriot Position*", **Journal of Peace Research,** C. 44, No. 5 (Eylül 2007). s. 575; Milliyet, "İşte O Plan", 10 Şubat 2004. s. 15.
[55] **Kıbrıs Gazetesi,** 18 Mart 2004.
[56] **Kıbrıs Gazetesi,** 17 Mart 2004.
[57] **Kıbrıs Gazetesi,** 18 Mart 2004.
[58] Georgiades, a.g.e., s. 575.
[59] **Milliyet,** 30 Mart 2004.
[60] Sami Kohen, *"Seçim'in "dış" Etkisi",* **Milliyet,** 30 Mart 2004.

şekliyle kabul edilmesinin imkansız olduğunu yazıyordu.[61] Annan Planı ekleriyle birlikte dokuz bin sayfadan oluşuyordu ve bu kadar kısa sürede tamamen incelenmesi imkansızdı.[62]

Rum Lider Papadopoulos, GKRY 1 Mayıs'ta AB üyesi olduktan sonra Annan Planı'nın Rum istekleri doğrultusunda revize edilerek Kıbrıs'ta çözüme ulaşılabileceğini düşünüyordu ve açıklandığı günden itibaren son şekli ile Annan Planı temelli bir çözümü kabul edilebilir bulmuyordu. Bu nedenle dörtlü zirvede yapılan görüşmelerde hiçbir konuda uzlaşma sağlanamadı.[63] Bürgenstock'taki müzakerelerden çok fazla sonuç çıkmayacağı belliydi ve bazı kısmı değişikliklerden sonra 4. Annan Planı'nın Güney'de ve Kuzey'de referanduma sunulmasına karar verildi. Her iki taraf da evet ve hayır konusunda bölünmüş ve istediği sonucu elde etmek için çalışmaya başlamıştı. Bu esnada Aralık 2003 seçimlerinden sonra KKTC'de kurulmuş olan koalisyonun büyük ortağı CTP, Nisan ayı başında referandumda evet diyeceğini ilan etti.[64]

Koalisyonun diğer ortağı DP'nin tutumu belirsizken, Ana Muhalefet Partisi UBP'in hayır demesi bekleniyordu. BDH ve TKP ise evet diyecekken meclis dışındaki MAP ile KAP hayır diyeceklerini açıklamışlardı. Rum tarafında ise, Papadopoulos ve partisi DİKO hayır diyeceklerin başını çekiyordu, AKEL evet diyeceğini açıklamıştı, Ana Muhalefet Partisi DİSİ kararını henüz açıklamamıştı. Rum Lider Papadopoulos ile benzer olarak Denktaş da hayırcılar arasındaydı.[65] Ankara, Planı destekliyordu fakat askeri kanat çekincelerini MGK'da açıklayarak Plan'a mesafeli yaklaşmayı tercih etmişti. Askeri kanadın çekinceleri temel olarak üç başlık altında toplanmıştı: (1) Çözümün Avrupa Birliği'nin birincil hukuku haline getirilmesinin garanti altına alınmamış olması, (2) Uygulamada sorunlar çıkabileceği olasılığı, (3) Türk varlığının, Türkiye'nin garantörlüğünün ve iki kesimlilik ilkesinin zayıflatılmaması için uygulamada özen gösterilmesi gerektiği şeklindeydi.[66]

Türkiye'deki hem sağ hem de sol eğilimli siyasi partilerin büyük kısmı ise Annan Planı temelli bir çözüme karşıydılar ve temsilcileri Ada'ya giderek Plan'a hayır denilmesi için aktif olarak çalıştılar.[67] Buna rağmen, 24 Nisan 2004 tarihinde yapılan referandumda, KKTC halkının %65 gibi büyük çoğunluğu Plan'a evet oyu verirken, Rum tarafı %76 gibi ezici bir çoğunlukla hayır oyu verdi. Ortaya çıkan sonuç zaten bekleniyordu fakat yine de dünyada büyük bir infial yarattı ve şaşkınlıkla karşılandı.[68] Oylamadan bir hafta sonra da GKRY AB üyeliğine kabul edildi ve böylece Annan Planı temelli son çözüm umudu da ortadan kalkmış oldu. GKRY Yönetimi, referandumda hayır oyu kullanması nedeniyle AB ve BM'den kendilerine yönelik sert eleştirilerin gelmesinden korkuyordu fakat böyle bir durum yaşanmadı.[69] Rumlar bir defa daha AB'nin çifte standardından ve BM'deki işbirlikçilerinin desteğinden sonuna kadar yararlanmışlardı.

Plan, Rumların hayır oyları ile reddedildikten sonra, ilk günlerde KKTC'ye yönelik ambargonun kaldırılması ve Kıbrıs Türk Halkına bazı iyileştirmelerde bulunulması gündeme geldi. Fakat tüm bu girişimler daha sonra Rumlar tarafından engellendi. Plan reddedildiğinde

---

[61] **Hürriyet,** 30 Mart 2004.
[62] Denktaş: *"Sözlü AB Garantisiyle Risk Almak Şehitlere Yakışmıyor"*, **Milliyet,** 7 Nisan 2004.
[63] Georgiades, a.g.m., s. 575.
[64] **Milliyet**, *Kıbrıs'ta Geri Sayım Başladı, Tavırlar Belli Oluyor,* 7 Nisan 2004.
[65] **Milliyet,** 7 Nisan 2004; Susan Sachs, *"Torn Cyprus Votes on Saturday: Will It Enter Europe United?"*, **New York Times**, April 24, 2004.
[66] Fikret Bila, *"MGK Bildirisi",* **Milliyet,** 07 Nisan 2004; Mehmet Ali Birand, *"Asker Topu Hükümete Attı",* **Posta,** 07 Nisan 2004.
[67] **Kıbrıs Gazetesi,** 23 Nisan 2004.
[68] Susan Sachs, *"Greek Cypriots Reject a U.N. Peace Plan",* **New York Times,** April 25, 2004.
[69] Yorgo Kırbaki, *"Hem Hayır Dediler Hem Korkuyorlar",* **Milliyet,** 25 Nisan 2004.

Aralık ayında Türkiye'ye tam üyelik tarihinin verilip verilmeyeceği belirsizdi ve AB yine Rumların ve Yunanistan'ın istekleri doğrultusunda hareket etme eğilimindeydi.[70]

Sonuç

1974 Barış Harekâtından sonra biraz da dünyadaki siyasi gelişmelerin zorlamasıyla Türk dış politikası Kıbrıs'ta çözümsüzlüğü çözüm kabul eden bir yaklaşım benimsemek zorunda kaldı. Bu politik anlayış 2000'li yılların başına kadar çok fazla soruna sebebiyet vermeden uygulandı. Fakat Rumların AB üyelik sürecinin başlaması ile çözümsüzlüğün çözüm olduğu bir dış politika anlayışı artık sürdürülebilir değildi. Bu nedenle özellikle 2003 yılından sonra hem KKTC'de hem de Türkiye'de çözüme yönelik inisiyatifler uygulamaya konuldu. Oysa AB'nin GKRY'e sağlamakta olduğu koşulsuz destek nedeniyle bu manevralar başarılı olamadı ve Kıbrıs'ta iki Toplumun haklarını garanti edebilecek bir çözüme ulaşılamadı ve son fırsat sayılabilecek Annan Planı Rum Toplumu tarafından reddedildi.

Kıbrıs sorunu taraflara eşit mesafede ve ilgili devletlerin işbirliği olmadan çözülebilecek bir sorun değildir. Denklemin çözümü, iki Toplum liderlerinin tek taraflı bir çözüm sağlamaya muktedir olmadıklarını anlamaları ile mümkündü. Türk tarafı savunduğu temel tezleri ve vazgeçilemez kırmızıçizgilerini kendi içinde mutabakat sağlayarak yeniden belirlemeliydi. Çözümsüzlük çözüm değildi ve 2000'li yılların başından itibaren zaman GKRY'nin lehine işlemeye başlamıştı.

Devletlerin dış politikalarında içi dinamiklerin etkisiyle yapılan hatalar ve ihmal edilen sorunlar daha sonra yığılmış olarak tekrar su yüzüne çıkar. Çözümsüzlüğün tek sorumlusu olarak Yunanistan ve GKRY'i görmek sorunları çözmeyecektir. AB ve BM, ABD ve Avrupa diğer tüm konularda farklı düşünseler de, Kıbrıs konusunda toplu halde Rum tezlerini desteklemektedirler. Realist anlayış takip eden bir durumla karşı karşıya kalınmıştır. AB Kıbrıs çözümünde tarafsız kalabilseydi, ya da eşit bir çözümden yana ağırlığını koyabilseydi, ya Güneye baskı yaparak KKTC'yi GKRY ile birlikte AB üyeliğine alır, ya da Türkiye'nin tam üyeliğinin önünü açar ve Türk tarafının elini rahatlatırdı. AB yetkilileri Yunanistan'ın baskısı ile bunun tam tersini yapmayı tercih etmiştir.

Türkiye ve Yunanistan geleceklerini Kıbrıs sorunu ile meşgul etmek istemiyorlarsa Ada'da çözüme ulaşılması için tüm güçlerini kullanmalıydılar. Türk tarafı ödün vermez konumunu yumuşatmalı, Rum tarafı da AB'nin ve destekçilerinin arkasına sığınarak müzakere etmiş olmak için masaya oturmaktan vazgeçmeli, Ada'da artık 1974 öncesine dönülemeyeceğini kabul etmeliydi. Kıbrıs'ta çözüm, Türk-Yunan ilişkilerini, Doğu Akdeniz'in istikrarını ve Ankara-AB ilişkilerini, Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecini etkilemekte ve bu ilişkilerde belirleyici olmaktaydı.

---

[70] Neşe Düzel, "*Özbekistan Rum-Yunan Yanlısıdır*", **Radikal,** 3 Mayıs 2004; Yasemin Çongar, *"Genişleyen AB, ABD ve Biz (1)"*, **Milliyet,** 3 Mayıs 2004; **Milliyet,** *Kuzey'e Ambargo Bitsin Tasarısı, 3 Mayıs 2004*; Sami Kohen, *"Herkes Kendi Yolunda (mı?)"*, **Milliyet,** 4 Mayıs 2004.

KAYNAKÇA

A. RESMİ BELGELER

2000 Yılı Genişleme Stratejisi, Türkiye İçin Katılım Ortaklığı 2000, AB Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği Yayını, Ankara, 2000.

Annan Planı, (Basıs For Agreement on a Comprehensıve Settlement of The Cyprus Problem).

Congressional Record, Human Rights in Cyprus, Greece and Turkey, April 14, 1983. US. Government Printing Office, Washington, 1983.

T.C. Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, *Dış Basında Türkiye ve AB,* 30 Nisan 2002.

T.C. Resmi Gazete, 10 Haziran 2003, Sayı-23721. Yasama Bölümü.

T.C. Resmi Gazete, 29 Kasım 2002, Sayı; 24951, Yasama Bölümü.

Türkiye-AB Gümrük Birliği Antlaşması.

Türkiye'nin AB'ye Katılım Sürecine İlişkin 2002 Yılı İlerleme Raporu, AB Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği Yayını, Ankara, 2002.

Türkiye'nin AB'ye Katılım Sürecine İlişkin 2002 Yılı İlerleme Raporu, Avrupa Komisyonu Yayını, Ankara 2002.

Dış Basında Türkiye ve AB, T.C. Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, 30 Nisan 2002.

B. KİTAPLAR

Gönlübol, Mehmet ve Sar, Cem, **Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1939,** 9. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996.

Kumcuoğlu, Ertuğrul, **Yeni Türkiye Avrupa Birliği Özel Sayısı I**, Sayı: 35, (Eylül-Ekim 2000).

Sonyel, Salahi, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika,** II. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2003.

Tekeli, İlhan, İlkin, Selim, **Türkiye ve Avrupa Birliği III,** 1. Baskı, Ümit yayıncılık, Ankara, 2000.

Bahçeli, Tozun, *"Searching for a Cypruss Settlement: Considering Options for Creating a Federation, a Confederation, or Two Independent States"*, **Publius,** S. 30, No: 1, The State of American Federalism, 1999-2000 (Kış, 2000).

Georgiades, Savvas Daniel, "*Public Attitudes Towards Peace: The Greek-Cypriot Position",* **Journal of Peace Research,** C. 44, No. 5 (Eylül 2007).

Hadjipavlou, Maria, *"The Cyprus Conflict: Causes and Implications for Peacebuilding",* **Journal of Peace Research**, S. 44, No: 3 (Mayıs 2007).

Hoffmeister, Frank, *"Cyprus v. Turkey, App. No. 2578/94",* **The American Journal of International Law,** S. 96, No: 2 (Nisan, 2002).

İktisadi Kalkınma Vakfı Dergisi, Aday Ülkeler İlerleme Raporları, Eylül-Aralık 2000, Sayı: 147.

Souter, David, *"An Island Apart: A Review of the Cyprus Problem",* **Third World Quarterly**, S. 6, No: 3 (Temmuz 1984).

C-GAZETE MAKALELERİ

Berberoğlu, Enis, *"TÜSİAD'ın Kıbrıs Mektubu",* **Radikal,** 29 Kasım 2001.

Berkan, İsmet, *"Denktaş'ın Gücü Nereden Geliyor ?",* **Radikal**, 19 Aralık 2002.

Bila, Fikret, *"MGK Bildirisi",* **Milliyet,** 07 Nisan 2004.

_______, *"Klerides, AB'ye Fazla Güvenmemeli*" **Posta,** 27 Şubat 2002.

_______, *"Asker Topu Hükümete Attı",* **Posta,** 07 Nisan 2004.

Birsel, Murat, *"AB'den Vaz mı Geçeceğiz? Nasıl Yani!.."*, **Sabah,** 4 Kasım 2001.
Çevik, İlnur, **Turkish Daily News,** 11 December 1999.
Çongar, Yasemin, *"Genişleyen AB, ABD ve Biz (1)",* **Milliyet,** 3 Mayıs 2004.
Denktaş, Rauf, *"Sözlü AB Garantisiyle Risk Almak Şehitlere Yakışmıyor",* **Milliyet,** 7 Nisan 2004.
Doğan, Yalçın, *"Nafile Turlarla Yasaklar Ama, İlle Ev Ödevimiz",* **Cumhuriyet,** 8 Mayıs 2002.
Düzel, Neşe, *"Özbekistan Rum-Yunan Yanlısıdır"*, **Radikal,** 3 Mayıs 2004.
Eralp, Yalım, *"Gerçekler ve Kıbrıs",* **Tercüman,** 11 Aralık 2003.
Güven, Erdal, *"Zirve'nin Anahtarı Kıbrıs"*, **Radikal,** 12 Aralık 2002. s. 9.
Kırbaki, Yorgo, *"Hem Hayır Dediler Hem Korkuyorlar",* **Milliyet,** 25 Nisan 2004.
_______, *"Kıbrıs'a Bağdat Faktörü Karıştı",* **Radikal,** 15 Eylül 2002.
KKTC Cumhurbaşkanlığı Müsteşarı Münir Ergun'un Boğaziçi Üniversitesinde Düzenlenen *"Kıbrıs'ın AB Üyeliği" konulu uluslararası konferanstaki konuşması*, **Milliyet,** 7 Mayıs 2002.
Kohen, Sami, "*Herkes Kendi Yolunda (mı?)",* **Milliyet,** 4 Mayıs 2004.
_______, *"Kofi Annan Bu Kez Başarır mı?,* **Milliyet,** 6 Eylül 2002.
Münir, Metin, *"Kıbrıs'ta Birinci Raund Sonuçları",* **Sabah,** 26 Şubat 2002.
Sachs, Susan, *"Greek Cypriots Reject a U.N. Peace Plan*", **New York Times,** April 25, 2004.
_______, *"Torn Cyprus Votes on Saturday: Will It Enter Europe United?",* **New York Times,** April 24, 2004.
Soysal, Mümtaz, *"Avrupa Dersleri",* **Cumhuriyet,** 6 Nisan 2002.
Talat, Mehmet Ali, *"Kıbrıs'ta Zaman Daralıyor",* **Radikal,** 16 Eylül 2002.
Ünaydın, Tevfik, *"Kıbrıs Sorununda Çözüme Doğru",* **Cumhuriyet,** 25 Ocak 2002.
Watson, Rory, *"Takvim Reforma Bağlı",* **The Times,** 10 Temmuz 2002.
Yetkin, Murat, *"Ankara Kıbrıs'ta Çıkış Yolu Arıyor",* **Radikal,** 19 Aralık 2002.
_______, *"Kıbrıs, Rodos, AB ve MHP",* **Radikal,** 10 Şubat 2002.
Zeyrek, Deniz, *"Bundan Sonrası Tufan, Çözümsüzlük Zorlayacak",* **Radikal,** 12 Mart 2003.

D-GAZETE HABERLERİ

Cumhuriyet, *Leyla Tavşanoğlu-Tahsin Ertuğrul söyleş*isi, 07 Ağustos 2002.
Milliyet, *"Çözüm Olmazsa Sıkıntı Doğar"*, 02 Ocak 2003.
Milliyet, *"Kıbrıs Kararına Hayır",* 19 Aralık 2002.
Milliyet, *"Kıbrıs'ta Geri Sayım Başladı, Tavırlar Belli Oluyor"*, 7 Nisan 2004.
Milliyet, "*Kuzey'e Ambargo Bitsin Tasarısı"*, 3 Mayıs 2004.

E-GAZETELER

Akşam, Cumhuriyet, Dünya, Hürriyet, Katmerini, Kıbrıs Gazetesi, Le Figaro, Milliyet, New York Times, Radikal, The Economist, Turkish Daily News, Yeni Şafak